

Suomalaisten omakotiasukkaiden energiaköyhyys

Energia- vai sosiaalipoliittinen ongelma?

Mirva Gullman

Opinnäytetyö
Helmikuu 2019
Luonnonvara- ja ympäristöala
Agrologi (ylempi AMK)
Biotalouden kehittäminen

Tekijä(t) Gullman, Mirva	Julkaisun laji Opinnäytetyö, ylempi AMK	Päivämäärä Helmikuu 2019
	Sivumäärä 51	Julkaisun kieli Suomi
		Verkojulkaisulupa myönnetty: x
Työn nimi Suomalaisten omakotiasukkaiden energiaköyhyys Energia- vai sosiaalipoliittinen ongelma?		
Tutkinto-ohjelma Agrologi (ylempi AMK), biotalouden kehittäminen		
Työn ohjaaja(t) Laura Vertainen & Jyrki Kataja		
Toimeksiantaja(t) Suomen Omakotiliitto ry		
Tiivistelmä <p>Energian hinnan noustessa asumiskulut kasvavat. Palkka- ja eläkeansiot eivät nouse samassa suhteessa ja siksi joillekin omakotiasukkaille saattaa muodostua tilanne, ettei asuintiloissa enää kyetä pitämään riittävää sisälämpötilaa. Lämmityskulujen ohella myös muut energiakustannukset kuten käyttösähkö ja lämmin vesi vievät suhteessa liian suuren osuuden käytettävissä olevista tuloista. Tällöin puhutaan energiaköyhyydestä. Riskiryhmiin kuuluvat muun muassa kasvukeskusten ulkopuolella sijaitsevilla öljy- ja sähkölämmitteisissä omakotitaloissa asuvat pienituloiset kotitaloudet.</p> <p>Tavoitteena oli selvittää, miten hyvin suomalaisten omakotiasujien energiaköyhyys tunnistetaan ja millaisten tukitoimien avulla sitä voidaan ennaltaehkäistä ja vähentää. Energiaköyhyyden tunnettuutta kartoitettiin haastattelemalla henkilöitä, jotka työssään kohtaavat energiaköyhyyden riskiryhmiin kuuluvia henkilöitä. Tietoa riskiryhmien käyttämisestä tukitoimista ja palveluista etsittiin myös tilastojen avulla.</p> <p>Suomalaisten omakotiasujien energiaköyhyys on ilmiönä uusi eikä sitä tunnisteta kattavan sosiaaliturvan ja yleisesti köyhyyden tueksi suunnattujen palvelujen ansiosta. Riskiryhmien taloudellista tilannetta paikataan osin kertaluontoisilla avustuksilla, mutta osin myös pysyviksi muodostuneiden sosiaalietuuksien avulla.</p> <p>Energiaköyhyyden vähentämiseksi ongelma on tunnistettava nykyistä paremmin riskiryhmien parissa työskentelevien kesken. Ongelman tunnistamisen lisäksi tarvitaan nykyistä laajemmalle kohderyhmälle soveltuvia korjaus- ja energia-avustuksia. Asumiskuluja paikkaaviin sosiaalietuuksiin varatut rahat voitaisiin kohdentaa ongelman poistamiseen rahoittamalla energiaremontteja. Näin saataisiin lisättyä omakotitalojen energiatehokkuutta ja pienennettyä asumisen ilmastovaikutuksia.</p>		
Avainsanat (asiasanat) Energiaköyhyys, köyhyys, energiatehokkuus, asuminen, omakotiasuminen, asumiskustannukset, sosiaaliturva		
Muut tiedot (salassa pidettävät liitteet)		

Author(s) Gullman, Mirva	Type of publication Master's thesis	Date February 2019 Language of publication: Finnish
	Number of pages 51	Permission for web publication: x
Title of publication Energy poverty among Finnish detached house owners Energy policy or social policy problem?		
Degree programme Master of Natural Resources, Bioeconomy Development		
Supervisor(s) Vertainen, Laura & Kataja, Jyrki		
Assigned by Suomen Omakotiliitto ry		
Abstract <p>While the energy costs rise, the cost of living rises too. The wages and pensions don't grow as the costs and thus some households fail to keep the inside temperature adequate. Along with heating costs, the other energy costs, such as electricity and hot water, take too much of people's incomes. It is called energy poverty. The risk group consists of people who have a small income and live outside the centers of growth in detached houses with oil or electrical heating.</p> <p>The aim was to find out how well energy poverty is recognized among Finnish detached house owners and what kind of supports can reduce it.</p> <p>The awareness of energy poverty was clarified by interviewing people who meet energy poverty risk group in their work. Information about the risk group's used supports and services was also searched from the statistics.</p> <p>The phenomenon is new, and it is not recognized because of the encompassing social security and other supports against poverty. The risk group's economic situation is improved by nonrecurring benefits, but also by recurring social security benefits.</p> <p>To reducing energy poverty, more dense networking is needed among the ones who work with energy poverty. In addition to recognizing the problem, repair and energy allowances are needed for a wider target group. The money for housing benefits could be reconciliated in removing the problem by funding energy renovations. Thus, detached houses' energy efficiency could be increased, and the climatic effects of housing reduced.</p>		
Keywords/tags (subjects) Energy poverty, poverty, energy efficiency, housing, detached house, housing costs, social security		
Miscellaneous (Confidential information)		

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Asumisen energiankulutus ja ilmastovaikutukset	6
2.1	Asumisen energiankulutus ja energianlähteet.....	6
2.2	Omakotitalojen energiankäyttö	8
2.3	Asumisen ilmastovaikutukset.....	10
2.4	Asumisen hiilijalanjälki	11
2.5	Omakotiasujien kulut kasvavat -kestääkö kukkaro?	14
3	Köyhyyden monet kasvot	16
3.1	Suomalaisten suhteellinen köyhyys	17
3.2	Energiaköyhyys köyhyyden muotona	19
3.3	Suomalainen energiaköyhyys piiloutuu sosiaaliturvan alle	21
4	Tukea ja turvaa valtiolta ja järjestöiltä	23
4.1	Sosiaaliturva	24
4.1.1	Yleinen asumistuki	24
4.1.2	Eläkkeensaajan asumistuki	25
4.1.3	Toimeentulotuki	27
4.2	Korjausavustus ikääntyneiden ja vammaisten asuntoihin.....	28
4.3	Sosiaalinen luototus	29
4.4	Kirkon diakoniarahasto.....	30
4.5	Takuusätiö	32
4.6	Muut toimijat	33
5	Menetelmät ja aineistot	34
5.1	Kehittämistyön menetelmät	34
5.2	Haastattelut.....	35

5.3	Aineiston analyysi.....	36
6	Tutkimustulokset.....	37
6.1	Energiaköyhyys käsitteenä	38
6.2	Ympäristöystävällinen asuminen	39
6.3	Omakotiasukkaiden köyhyys.....	40
6.4	Tavoittavatko tukitoimet?.....	41
7	Johtopäätökset.....	42
8	Pohdinta.....	44
	Lähteet	46
	Liitteet	50
	Liite 1. Haastattelujen teemat.....	50

Kuviot

Kuvio 1. Asumisen energiankulutus käyttökohteittain vuonna 2017	7
Kuvio 2. Asumisen energiankulutus energialähteittäin vuonna 2017	8
Kuvio 3. Suomalaisten kasvihuonekaasupäästöt.....	10
Kuvio 4. Asumisen energiankulutuksen hiilijalanjälki energialähteittäin vuosina 2003-2013.....	14
Kuvio 5. Energiaköyhyys Euroopan maissa 2016.....	20
Kuvio 6. Kirkon diakoniarahaston yleisten kriisiavustusten kohteet vuonna 2017.....	31

Taulukot

Taulukko 1. Asumisen energiankulutus vuosina 2010-2017, GWh.....	9
Taulukko 2. Omakotitalon hyväksyttävät hoitomenot vuonna 2018.....	25
Taulukko 3. Eläkkeensaajan asumistuessa huomioitavat lämmitysmenot €/m ² /kk...26	

1 Johdanto

Suomen asuinrakennuksista 76 % on pientaloja - maassamme on yli miljoona omakotitaloa. Omakotitalo on tavoiteasunto yli puolelle (56 %) suomalaisista, kun todellisuudessa omakotitaloissa asuu vajaat 40 % väestöstä. Kerrostalossa haluaisi asua noin viidennes ja rivitalossa kuudennes suomalaisista. Toiveet omakotitalosta eivät ole suoraan yhteydessä tuloihin. Suurituloiset asuvat usein suurissa kaupungeissa eivätkä siksi tavoittele omakotitaloa yhtä usein kuin muut. Asumistoiveiden toteutumiseen ja tehtyihin valintoihin vaikuttavat iän ja elämänvaiheen ohella myös kotitalouden elämäntapa ja ajankäyttö (Tilastokeskus 2009).

Asumismenot kallistuvat jatkuvasti. Yhtenä merkittävänä tekijänä on energian jatkuvasti nouseva hinta. Toimeentulo ei kuitenkaan kasva yhtä nopeasti ja siksi pienituloisilla on ongelmia selviytyä kasvaneista energiakuluista. Etenkin sähkö- tai öljylämmitteisissä omakotitaloissa asuvat ikääntyneet henkilöt eivät kaikissa tapauksissa kykene ylläpitämään riittävää asumislämpötilaa tai uusimaan esimerkiksi runsaasti energiaa kuluttavia sähkölaitteitaan.

Asumiseen käytettävä energia on myös ympäristökysymys. Energianlähteiden ja -käytön valinnalla on vaikutuksia päästöihin. Asuminen on suurin yksittäinen tekijä kuluttajien päästöissä. Omakotiasujilla on mahdollisuus itse vaikuttaa miten he tuottavat talonsa lämpö- ja sähköenergian. Energiatehokkuutta parantamalla ja lämmitysjärjestelmiä uusimalla saavutetaan usein edullisempia ja ekologisempia ratkaisuja omakotitaloihin. Lämmitysjärjestelmän uusiminen on kuitenkin kallis investointi eikä taloudellisten seikkojen vuoksi mahdollista kaikille kotitalouksille.

Energian kustannusten noustessa on syntynyt uudenlainen köyhyyden muoto: energiaköyhyys. Energiaköyhyydellä tarkoitetaan vaikeutta tai kyvyttömyyttä ylläpitää asuintiloissa asianmukaista lämpötilaa sekä vaikeutta selvittää kotitaloussähkön ja lämpimän käyttöveden kustannuksista. Energiaköyhyyden rajaksi on määritelty, jos yli 10 % kotitalouden käytettävistä olevista nettotuloista kuluu energialaskuun. Haja-asutusalueilla huomioidaan myös liikkumisen kuten esimerkiksi yksityisautoilun kulut, jotka Suomessa pitkien etäisyyksien vuoksi ovat usein

välttämättömiä palveluiden pariin pääsemiseksi (Oja, Vaahtera, Vehviläinen, Ahvenharju & Hakala 2013, 12).

Suomessa energiaköyhyys koskettaa erityisesti pienituloisia, haja-asutusalueilla, öljy- ja sähkölämmitteisissä omakotitaloissa asuvia henkilöitä. Usein kyseessä ovat iäkkäämmät henkilöt, joiden eläkkeet eivät nouse samassa suhteessa asumismenojen kanssa. Kasvukeskusten ulkopuolella sijaitsevaa omakotitaloa ei ole helppoa saada kaupaksi alueen työpaikkojen ja palveluiden vähenemisen vuoksi.

Pohjoismainen hyvinvointivaltio tukee kansalaisia tasaamalla pienituloisten ja vähävaraisten toimeentulon vajetta. Sosiaalietuuksilla, kuten asumistuilla ja toimeentulotuella paikataan pienituloisten liian suuria asumiskuluja. Myös omakotiasujien on mahdollista saada sosiaalietuuksia, joiden avulla katetaan myös lämmityksen kustannuksia. Kattavien sosiaalietuuksien ansiosta suomalaisten omakotiasujien energiaköyhyys on usein vaikeasti tunnistettavissa oleva ongelma.

Energiaköyhyyden tunnistamista vaikeuttaa myös se, ettei suomalaista sosiaali- ja energiapolitiikkaa juurikaan tarkastella samojen teemojen puitteissa (ASSIST 2gether 2017, 115). Maassamme ei tilastoida energiamenojen käyttöä suhteessa tuloihin eikä seurata järjestelmällisesti sosiaaliturvan käyttöä energiakustannusten kattamiseen. Käytettävissä ei ole tarkkaa tietoa kuinka suuri osa tulonsiirroista käytetään energiakustannusten kattamiseen. Se kuitenkin tiedetään, että energiakustannusten noustessa tulonsiirtojen tarve tulee nousemaan nykyisestään (Oja ym. 2013, 13).

Tämän työn toimeksiantajana on Suomen Omakotiliitto ry. Yhdistys on valtakunnallinen pientalo- ja vapaa-ajan asukkaiden edunvalvonta- ja palvelujärjestö, joka edistää pientalovaltaista elämänmuotoa. Omakotiliitto on puoluepoliittisesti sitoutumaton, ja siihen kuuluu 256 paikallisyhdistyksen kautta noin 74 000 henkilöjäsentä. Omakotiliitto tarjoaa jäsenilleen tietoa ja neuvontaa sekä auttaa jäseniään pitämään kotinsa ja lähiympäristönsä hyvässä kunnossa. Omakotiliiton tavoitteena on nostaa omakotiasumisen arvostusta sekä kunnallisessa että valtakunnallisessa päätöksenteossa ja linjauksissa. Liiton tavoitteena on turvata omakoti- ja pientaloasumisen kustannusten ja velvoitteiden kohtuullisuus ja oikeudenmukaisuus, edistää pientalon remontointiin, peruskorjaukseen ja rakentamiseen sekä näiden teettämiseen liittyvää tietoutta ja neuvontaa sekä saada

pientalon omistajan ääni kuuluviin edistämällä kansalaisvaikuttamista (Suomen Omakotiliitto ry, 2018).

Omakotiasukkaiden energiaköyhyyden tunnistamiseen tarvitaan eri alojen toimijoiden asiantuntemusta sekä tiivistä yhteistyötä. Tilanteen ratkaisemiseksi ja tukitoimien kohdentamiseksi oikein, on tunnettava ja tunnistettava ilmiö.

Yhteiskunta tarjoaa julkisen ja kolmannen sektorin voimin taloudellista ja muuta tukea, mutta ei kohdennetusti energiaköyhille.

Selvitän työssäni miten hyvin energia- ja korjausneuvonnan sekä vähävaraisille suunnattujen sosiaalietuuksien parissa työskentelevät ammattilaiset tunnistavat omakotiasujien energiaköyhyyttä. Selvitän myös tavoittavatko kotitalouksien taloudellisiin ongelmiin tarjolla olevat tukitoimet energiaköyhyyden riskiryhmiä, tunnistetaanko riskiryhmät asiakkaiden joukosta ja vaikuttavatko tarjolla olevat toimenpiteet energiaköyhyyteen ongelmaa poistavalla vai ylläpitävällä tavalla.

Ongelman laajemman ja varhaisemman tunnistamisen avulla voidaan vähentää ja ennaltaehkäistä energiaköyhyydestä aiheutuvaa haittaa. Sosiaalietuuksilla, kuten toimeentulotuella paikattavia omakotiasukkaiden lämmityskuluja voidaan käyttää tehokkaammin ongelman poistamiseen kohdentamalla rahoitusta erityisesti öljy- ja sähkölämmitteisten omakotitalojen lämmitysjärjestelmien uusimiseen ja muihin energiaremontteihin. Lisäämällä öljy- ja sähkölämmitteisten omakotitalojen energiatehokkuutta ja uusiutuvan energian käyttöä, vaikutetaan voimakkaasti myös asumisen päästöihin.

2 Asumisen energiankulutus ja ilmastovaikutukset

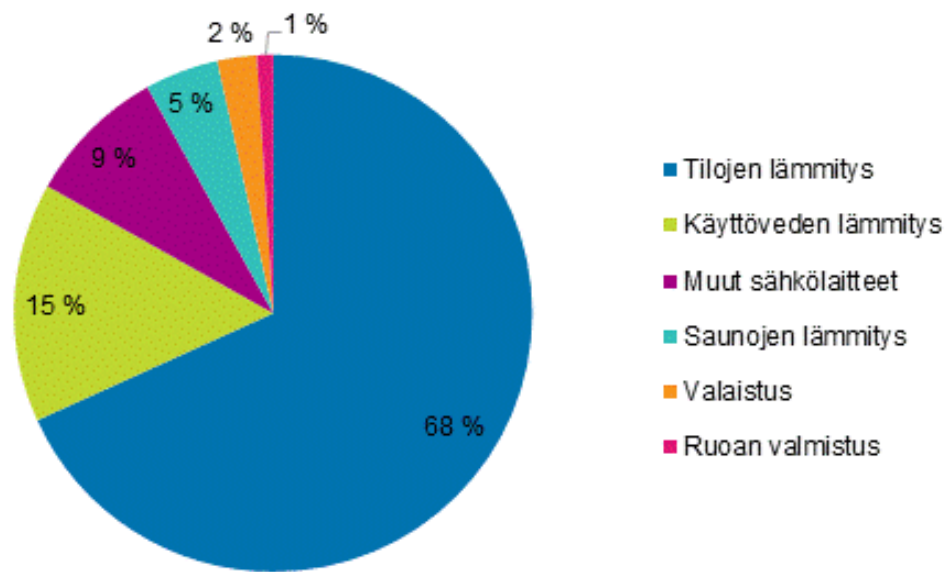
2.1 Asumisen energiankulutus ja energianlähteet

Tilastokeskus kokoaa vuosittain tietoa asuinrakennusten tilojen, vedenlämmityksen ja kotitalouden laitteiden kuluttamasta energiasta. Asuinrakennuksiksi lasketaan varsinaisten asuinrakennusten lisäksi myös vapaa-ajan asunnot. Asuinrakennusten lämmönlähteitä ovat polttoaineet, kaukolämpö, sähkö ja maasta, ilmasta tai vedestä lämpöpumpuilla talteen otettu lämpö. Tilojen lämmitysenergiaan sisältyy pääasiallisten ja toissijaisten lämmön lähteiden ohella ilmanvaihtoon ja

lämmönjakoon liittyvät laitteet. Myös kerros- ja rivitaloyhtiöiden kiinteistösähköstä osa on laskennallisesti kohdennettu lämmitysjärjestelmille (Tilastokeskus 2018).

Asumisessa energiaa kuluu ylivoimaisesti eniten tilojen lämmitykseen (68 %) (ks. kuvio 1.). Käyttöveden lämmitys nielee toiseksi eniten (15 %) energiaa.

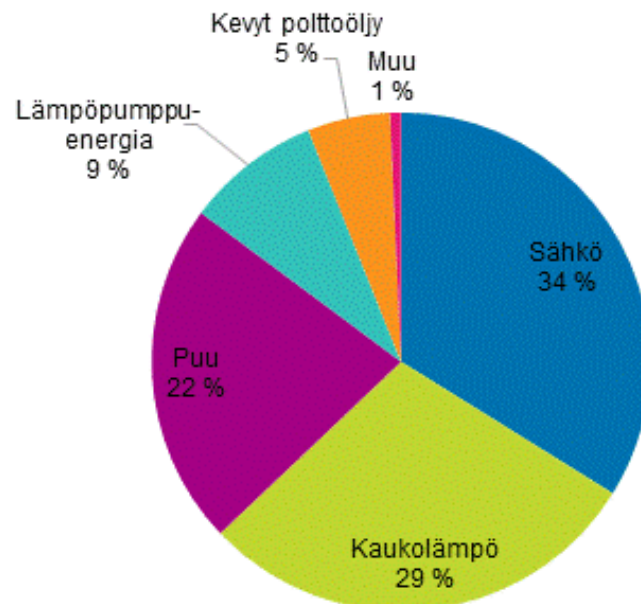
Sähkölaitteiden käyttöön kuluu 9 %, joten vanhojen laitteiden uusimisella voidaan säästää kotitalouksien energiakuluissa.

Kuvio 1. Asumisen energiankulutus käyttökohteittain vuonna 2017 (Tilastokeskus 2018)

Vuonna 2017 asuinrakennusten tilojen lämmittämiseen kului energiaa yhteensä 45 TWh. Lämmitysenergiasta yhteensä 82 % tuotettiin kaukolämmöllä, sähköllä ja puulla (ks. kuvio 2.) Lämpöpumppuenergialla eli maasta, ilmasta ja vedestä talteen otetulla energialla lämpeni 9 % asuintiloista. Lämmitysenergian tarpeeseen vaikuttavat rakennusten energiatehokkuus, lämmitettävä pinta-ala ja lämpötila. Vuosi 2017 oli lähes 2 % lämpimämpi kuin vuosi 2016, joten lämmitysenergiakin kului 1 % vähemmän (Tilastokeskus 2018).

Sähkön ja kaukolämmön tuotantotavat vaikuttavat olennaisesti niiden ympäristöystävällisyyteen. Sähkön osuus (34 %) ei lukuna kerro vielä mitään sen ympäristöystävällisyydestä. Suurempi merkitys on sillä, millä tavoin sähkö on tuotettu. Sama koskee myös energialähteiden kakkossijalta löytyvää kaukolämpöä. Lämpöpumppuenergia on viime vuosien ajan ollut kasvussa: vuonna 2011 sen osuus kokonaisuudesta oli 5 % kun vuonna 2017 se oli jo 9 %. Öljyn osuus energialähteenä sen sijaan on hienoisessa laskussa. Vuonna 2017 asumisen energiasta 5 % tuotettiin öljyllä, kun se vielä vuonna 2011 oli 8 % (Tilastokeskus 2018).

Kuvio 2. Asumisen energiankulutus energialähteittäin vuonna 2017 (Tilastokeskus 2018)

Ryhmä Muu sisältää seuraavat energialähteet: maa- ja nestekaasu 0,6%, turve 0,06%, raskas polttoöljy 0,05% ja hiili 0,003% asumisen energiankulutuksesta.

2.2 Omakotitalojen energiankäyttö

Suomessa on noin miljoona omakotitaloa, joiden lämmitykseen kului vuonna 2017 energiaa yhteensä 27 504 GWh (ks. taulukko 1.). Suurin lämmitysenergianlähde oli puu (11 004 GWh), seuraavana sähkö (7 797 GWh) ja kolmantena lämpöpumput (4

240 GWh), joiden avulla tuotettu lämpöenergia on jo ylittänyt öljylämmityksellä (2 492 GWh) tuotetun energian.

Viime vuosien aikana uusien omakotitalojen suosituin lämmitysmuoto on ollut maalämpö. Maalämpöpumppu on energiatehokas ja maalämmön energiakustannukset pysyvät suhteellisen alhaisina vuodesta toiseen. Sähkön hinta ei vaikuta energiakustannuksiin niin paljoa maalämpöpumpulla kuin suorasähkölämmitteisessä talossa.

Taulukko 1. Asumisen energiankulutus vuosina 2010-2017, GWh (Tilastokeskus 2018)

Tiedot	Vuosi							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Asuintilojen lämmitys	48 765	41 419	45 928	42 739	42 831	40 804	45 692	45 349
Varsinaiset asuinrakennukset yhteensä	46 365	39 339	43 663	40 643	40 690	38 760	43 252	42 876
- Erilliset pientalot	29 101	25 091	27 641	25 595	25 967	24 507	27 373	27 504
- Rivi- ja ketjutalot	4 462	3 767	4 215	3 972	3 925	3 816	4 208	4 127
- Asuinkerrostalot	12 802	10 481	11 807	11 076	10 798	10 437	11 671	11 245
Vapaa-ajan asuinrakennukset	2 399	2 080	2 265	2 097	2 140	2 044	2 440	2 473
Kotitalouslaitteet ¹⁾	9 087	8 315	8 850	8 389	8 091	7 886	8 295	8 126
- Valaistus	2 702	2 482	2 349	2 115	1 919	1 876	1 770	1 633
- Ruoan valmistus	826	799	714	697	689	680	681	673
- Muut sähkölaitteet	5 559	5 034	5 787	5 577	5 483	5 330	5 844	5 820
Saunojen lämmitys	2 880	2 871	2 894	2 902	2 924	2 920	3 049	3 057
Käyttöveden lämmitys	9 522	9 584	9 658	9 727	9 789	9 850	9 961	9 954
Asuminen yhteensä	70 254	62 189	67 330	63 757	63 635	61 460	66 997	66 486

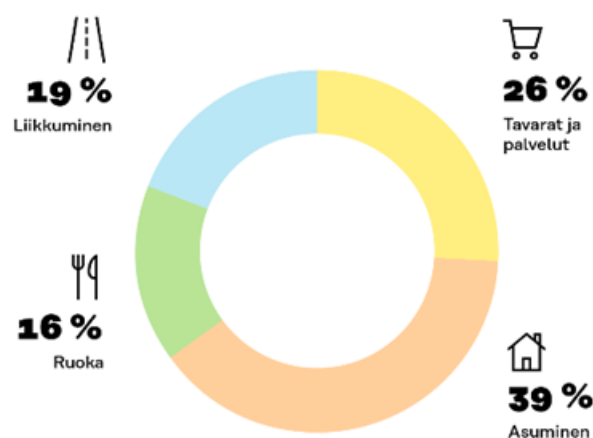
1) Kotitalouslaitteiden kulutukseen sisältyy sähkön kulutuksen lisäksi myös maakaasun ja nestekaasun käyttö ruoan valmistuksessa. Sähkön kulutus kattaa myös kotitalouksien tuottaman aurinkosähkön.

2.3 Asumisen ilmastovaikutukset

Asuminen tuottaa kotitalouksien kasvihuonekaasupäästöistä noin kolmanneksen. (Ks. kuvio 3.) Asumisen osa-alueista suurin ilmastovaikutus on Suomen sääolosuhteista johtuen asuntojen lämmityksellä. Vedenkulutuksella, kotitalouksien käyttösähköllä, kiinteistösähköllä ja jätteillä on huomattavasti pienemmät ilmastovaikutukset. Asuintilojen lämmitystarve on suoraan riippuvainen niiden pinta-alasta. Suomessa keskimääräinen pinta-ala asukasta kohden on 39 m². Pientaloissa asutaan pääsääntöisesti kerrostaloja suuremmissa asunnoissa. Eri asumismuodoissa energiatehokkuus on keskimäärin miltei samaa luokkaa: kerrostaloasuminen on neliökohtaisesti energiankulutukseltaan jopa hieman suurempaa kuin pientaloasuminen (Häkkinen & Kangas 2012, 7).

Noin puolet Suomen asuntokannasta tullaan uusimaan vuoteen 2050 mennessä. Uusien, energiatehokkaampien rakennusratkaisujen myötä lämmitysenergian tarve tulee vähenemään. Olemassa olevien rakennusten kohdalla energiatehokkuuden parantamiseen vaikuttavat olennaisesti korjausrakentamisen energiatehokkuuspanostukset (Häkkinen & Kangas 2012, 7).

MISTÄ SUOMALAISTEN KASVIHUONEKAASUPÄÄSTÖT TULEVAT?

Kuvio 3. Suomalaisten kasvihuonekaasupäästöt (Sitra 2018)

Rakennusten energiankulutukseen vaikuttavat muun muassa lämmitettävä pinta-ala, eristystaso, ilmanvaihto, lämmitysjärjestelmä ja sen hyötysuhde, ulkoilman lämpötila sekä rakennuksen sähkölaitteiden luovuttama lämpöenergia. Asumisen ilmastovaikutuksia aiheuttavat edellä mainittujen lisäksi myös rakentaminen ja peruskorjaukset, kodin tavarat sekä asumiseen liittyvät palvelut. Kuluttajat voivat kartoittaa oman elämäntapansa ilmastovaikutuksia esimerkiksi Suomen ympäristökeskuksen laatimalla Ilmastodieetti-laskurilla. Se on kehitetty tukemaan sekä kuntien hiilineutraalisuutta että kannustamaan yksittäisiä kansalaisia kohti hiilineutraalia elämäntapaa. Laskurin avulla kuka tahansa voi selvittää oman asumisesta, liikenteestä, ruuasta, jätteistä ja muusta kulutuksesta syntyvän hiilijalanjälkensä. Ensimmäinen versio on julkaistu vuonna 2010. Viimeisin päivitys siihen on tehty vuonna 2017 (Salo, Nissinen, Mattinen & Manninen 2017).

Ilmastodieetti-laskurissa erilaisten tavaroiden ja palveluiden ilmastovaikutukset arvioidaan niihin kulutetun rahamäärän perusteella. Rahamäärän kertoimina käytetään tuoteryhmäkohtaisia ilmastointensiteettejä eli kasvihuonekaasupäästöjä kulutettua euroa kohti. Rakennuksen materiaalien valmistuksen ilmastovaikutukset huomioidaan huoneistoneliömetreistä ja käyttövuosista lasketulla kertoimella. Omakotitaloille kerroin on hieman pienempi (6,9 kg CO₂ekv/v) kuin kerrostaloille (8,0 kg CO₂ekv/v). Ilmastodieetti-laskuri kartoittaa päästöt pääosin henkilökohtaisella tasolla, mutta asumisen päästöt jaetaan samassa asunnossa asuvien henkilömäärän mukaan (Salo ym. 2017).

Ilmastodieetti-laskurissa lämmitysöljyn palamisen päästökseen oletetaan 265 g/kWh. Lukuun lisätään arvioitu polttoöljyn tuotantoketjun päästöarvio ja palamisen muut kasvihuonekaasut noin 20 %. Vertailun vuoksi puu- ja pellettilämmityksen saavat arvon 14 g/kWh. Kaukolämmön oletuspäästönä käytetään arvoa 267 g/kWh. Luvussa on huomioitu polttoaineketjujen päästöt ja siksi arvo on suurempi kuin kaukolämmölle yleensä esitetyt keskimääräiset päästöt (Salo ym. 2017).

2.4 Asumisen hiilijalanjälki

Kotitalouksien kulutusmenojen kasvihuonekaasupäästöt muodostavat 70 % Suomen kulutusperusteisista kasvihuonekaasupäästöistä. Suuruusluokka on keskimäärin

samalla tasolla muiden länsimaiden kanssa. Kulutuksella tai ennemminkin sen vähentämisellä on merkittävä rooli päästöjen pienentämiseen tähtäävien tavoitteiden toteuttamisessa (Nissinen, Heiskanen, Perrels, Berghall, Liesimaa & Mattinen 2012a).

Asuminen on suurin yksittäinen osa-alue kulutuksen hiilijalanjäljessä. Asumisen energiankulutuksesta syntyy luonnollisesti päästöjä. Uusiin rakennuksiin kohdistuu jo rakennusvaiheessa energiatehokkuusvaatimuksia, joten päästöjen vähentämispyrkimyksissä keskitytään pääsääntöisesti olemassa oleviin rakennuksiin. Säästämällä lämpöä ja sähköä sekä lisäämällä energiatehokkaiden laitteiden käyttöä päästöjä voidaan vähentää jonkin verran, mutta suurimmat säästöt saadaan kuitenkin energiakorjauksilla (Nissinen ym. 2012a).

Kuluttajat tekevät oma-aloitteisesti valintoja huomioidakseen asumisen ympäristöystävällisyyden. Tämän lisäksi yhteiskunta ohjaa erilaisin toimin kansalaisia tekemään ekologisempia valintoja koskien omaa asumistaan. Suomessa on käytössä lukuisia ohjauskeinoja, joilla yritetään joko suoraan tai välillisesti vähentää energian käyttöä ja päästöjä. Suomen Ympäristökeskus SYKE toteutti vuosina 2010- 2011 Ilmastonmuutoksen hillintä kestävä kulutuksen avulla eli KUILU-hankkeen. Sen tavoitteena oli arvioida keskeisten kulutuksen kautta vaikuttavien ilmastonmuutoksen torjunnan ohjauskeinojen vaikuttavuutta ja vaikutuksia (Nissinen ym. 2012a).

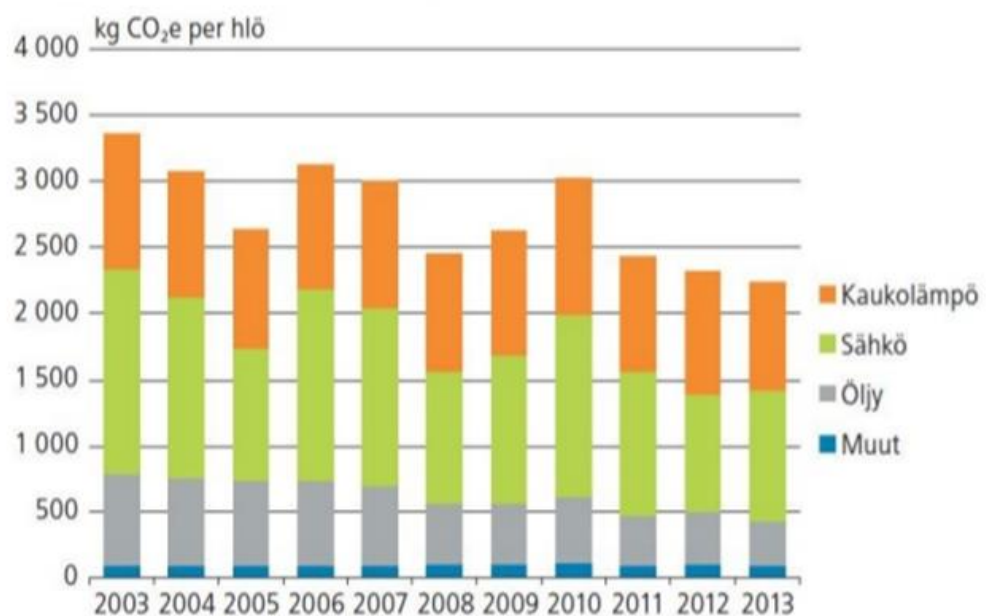
KUILU-hankkeessa keskityttiin ilmastovaikutusten kannalta kolmeen suurimpaan alueeseen: asumiseen, ruokaan ja kotimaan henkilöliikenteeseen. Hankkeessa arvioitiin 20 käytössä tai suunnitteilla olevaa ohjauskeinoa, tarkasteltiin ohjauskeinojen yhteisvaikutuksia ja kehitettiin ehdotuksia uusiksi, entistä toimivammiksi ohjauskeinoyhdistelmiksi. Useat jo käytössä olevat ohjauskeinot ovat vaikuttaneet ilmastopäästöihin toivotulla tavalla. Normiohjauksella vaikutetaan muun muassa rakentamiseen sekä energiaa kuluttavien laitteiden käyttöön. Taloudellisella ohjauksella vaikutetaan muun muassa sähkön, kaukolämmön ja polttoaineiden hintoihin. Informaatio-ohjauksella pyritään viestimään tuotteiden ympäristö- ja energiavaikutuksista sekä lisäämään markkinoiden läpinäkyvyyttä näiden osalta. KUILU-hankkeessa arvioitiin, millaisia mahdollisuuksia on kehittää ohjauskeinoja kasvihuonekaasupäästöjen tehokkaampaan vähentämiseen.

Toistaiseksi ohjauskeinoja on kehitetty pääasiassa muista kuin ilmastolähtökohdista, eikä yhteisvaikutuksista ja kokonaisuudesta ole ollut selvää kuvaa (Heiskanen E., Perrels A., Nissinen A., Berghäll E., Liesimaa V., Mattinen M. 2012).

Asumisen ohjauskeinoyhdistelmällä pyrittiin tehostamaan peruskorjaamisen rakennusmääräysten sekä energiatodistuksiin liittyvien vaatimusten normiohjausta sekä luomaan esimerkiksi energiaverotukseen, kiinteistöveroon ja kotitalousvähennykseen pohjautuvia kannustimia energiaremontteihin ja ilmastoystävälliseen asumiseen. Lisäksi energianeuvonnalla, peruskorjausluvan ja energia-avustusten käsittelyn yhteydessä tapahtuvalla neuvonnalla pyrittiin ohjaamaan ja neuvomaan energiaremontteihin ja ilmastoystävälliseen asumiskäyttäytymiseen. KUILU-hankkeessa arvioitiin asumisen ohjauskeinojen avulla saavutettaviksi päästövähennyksiksi 2 miljoonaa tonnia. Suurin osuus, noin 1,3 miljoonaa tonnia mahdollisista päästövähennyksistä syntyisi lämmitysjärjestelmämuutoksista ja energiakorjauksista. Lämmön ja sähkön säästöä koituisi 0,36 miljoonan tonnin vuotuinen päästövähennys ja energiatehokkaiden laitteiden käytön edistämisestä 0,34 miljoonan tonnin vähenemä. Tehokkaimpia keinoja valintojen ohjaamiseksi ovat KUILU-hankkeen perusteella peruskorjausten rakentamismääräykset, energiatodistus, energia-avustukset ja energiaverot. Tärkeitä ovat myös ihmisten lisääntyvä tietoisuus asumisensa ilmastovaikutuksista, energian hintakehityksestä sekä energiapalvelujen tarjonnan vaihtoehtoista (Nissinen ym. 2012a.).

Ohjauskeinoyhdistelmät osoittavat, että niiden vaikuttavuutta voidaan edelleen lisätä. Tämä tosin edellyttää valtionhallinnon sisäisen yhteistyön vahvistamista esimerkiksi politiikkaohjelmien ja ministeriöiden yhteisten, kulutussektorikohtaisten tulostavoitteiden avulla. Asumisen hiilijalanjälkilaskelma perustuu asumisen energian tilastoihin. Kylmät talvet kasvattavat asumisen hiilijalanjälkeä. Kylminä talvipäivinä sähkön kulutus on suurta, ja tarvitaan päästöintensiivistä hiililauhdetuotantoa vastaamaan kysyntään. Myös vesivoiman saatavuuden vuosittainen vaihtelu vaikuttaa. Jos esimerkiksi vesivoimaa on saatavilla, pienenee sähkön hiilijalanjälki. Vuonna 2010 asumisen hiilijalanjälki oli korkea verrattuna tarkastelujakson muihin vuosiin. Vuonna 2010 myös kulutusmenot kasvoivat edelliseen vuoteen verrattuna, mutta eivät samassa suhteessa hiilijalanjäljen kasvun kanssa. Tämä

johtuu siitä, että päästöt per energiaan kulutettu euro ovat asumisen energiassa korkeammat kuin useimmissa muissa kulutustuoteryhmissä. Toisin sanoen energiaan (fossiiliseen) käytetty raha kasvattaa päästöjä enemmän kuin vastaava summa käytettynä useimpiin muihin tuotteisiin tai palveluihin. Luonnollisesti ainoastaan kulutusmenojen suuntaaminen uudella tavalla ei ole ainoa vaihtoehto, vaan kulutuksen sijaan investointi esimerkiksi energiatehokkuutta lisääviin toimiin olisi hiilijalanjäljen kannalta järkevää. Asumisen energiakulutuksen päästöissä voidaan edelleen erottaa kolme suurinta päästölähdettä: sähkö, kaukolämpö ja öljy (ks. kuvio 4) (Salo ym. 2016).

Kuvio 4. Asumisen energiankulutuksen hiilijalanjälki energialähteittäin vuosina 2003-2013 (Kulutuksen hiilijalanjäljen indikaattori –hanke)

2.5 Omakotiasujien kulut kasvavat -kestääkö kukkaro?

Kiinteistöliiton ja Omakotiliiton Pellervon taloustutkimuksella teettämän asumismenoseelvityksen mukaan suomalaisten asumismenot kasvavat vuosina 2018-2020 arviolta 2,1 % vuosivauhtia. Selvityksessä tarkasteltiin asumismenoja

kotitalouksien tyyppin, asumismuotojen ja kaupunkien näkökulmista. Vaihtelu näiden välillä oli suurta samoin se, miten suuren osan kotitalouden käytettävissä olevista nettotuloista asumismenot nielaisevat. Esimerkiksi kerrostalossa vuokralla asuvan lapsiperheen tuloista asuminen vie noin 20 %, kun omakotitalossa yksin asuvalla eläkeläisnaisella osuus voi olla jopa 40 % (Vuori 2018).

Omakotitalojen hoitokulujen ennustetaan kasvavan 2,3 % vuodessa vuosina 2018-2020. Hoitokuluihin lasketaan asunnon korjaukset, kiinteistövero, vesi, jätehuolto sekä sähkö. Korjauksiin kuluva euromääriä on arvioitu ainoastaan karkealla tasolla, koska omakotiasujat tekevät niitä runsaasti itse eikä vertailukelpoisia lukuja ole siksi mahdollista saada. Korjauskustannukset on kuitenkin haluttu saada näkyviin osana omakotitaloasujien menoja, joten ne on siksi arvioitu yleisellä tasolla (Vuori 2018).

Osa kunnista perii omakotiasukkailta erillistä maksua myös hulevesistä eli sade- ja sulamisvesistä. Maksuilla katetaan sadevesien poistoviemärien rakennus- ja ylläpitokuluja. Tähän asti kulut on katettu jätevesilaskuista saatavilla tuloilla, mutta vuonna 2014 voimaan tulleen lakimuutoksen myötä kunnilla on mahdollisuus periä maksua kiinteistöjen omistajilta. Maksu on keskimäärin 50 euroa vuodessa, mutta monelle pienituloiselle omakotiasukkaalle tällaiset uudet maksut ovat haasteellisia - etenkin jos niitä samanaikaisesti tulee useampia (Pantsu, 2019).

Omakotiasumisen kulut kasvavat tulevien vuosien aikana, mutta palkkojen ja eläkkeiden kasvu säilyy maltillisena. Työeläkkeiden arvioitu vuotuinen kasvu vuosina 2018-2020 on ainoastaan 1,2 %. Tästä johtuen energian hinnan nousu on kasvattanut asumismenoja suhteellisesti enemmän eläkeläistalouksissa kuin muissa kotitalouksissa. Erityisesti öljylämmitteisten talojen kohdalla lämmitysmenot ovat kasvaneet. Vuosina 2017-2018 öljylämmitteisessä omakotitalossa asuvan eläkeläistalouden asumismenot ovat kasvaneet 3,1 %. Näissä tapauksissa asumismenot ylittävät 20 % kotitalouksien tuloista. Omakotitaloissa asuvien lapsiperheiden kohdalla asumismenoihin kuluu prosentuaalisesti vieläkin suurempi määrä käytettävissä olevista tuloista: öljylämmitteisissä taloissa asuvien lapsiperheiden asumismenoihin kuluu keskimäärin yli 24 % tuloista ja sähkölämmitteisissä taloissa yli 22 % (Vuori 2018).

Asumisen kustannuksia nostavat asumismukavuuden ja kiinteistön arvon säilymisen kannalta tehtävät korjaus- ja ylläpitotoimenpiteet. Maankäyttö- ja rakennuslain perusteella kiinteistön omistaja vastaa rakennuksen turvallisuudesta ja terveellisyydestä. Velvoite koskee sekä uusien rakennusten rakentamista että korjausrakentamista. Korjaus- ja muutostöissä on otettava huomioon rakennuksen ominaisuudet ja erityispiirteet sekä sen soveltuvuus aiottuun käyttöön. Lain mukaan rakennuksen käyttäjien turvallisuus tai terveydelliset olot eivät saa heikentyä tai vaarantua muutosten johdosta (L 5.2.1999/132). Näiden ohella myös useat muut tekijät vaikuttavat kustannuksiin ja kiinteistön kauppahintaan. Vanhojen omakotitalojen hinnat laskivat vuoden 2018 kolmannella neljänneksellä koko maassa keskimäärin 2,9 % edellisvuodesta. Pääkaupunkiseudulla hinnat laskivat 4,5 % ja muualla maassa 2,8 %. Edelliseen vuosineljännekseen verrattuna vanhojen omakotitalojen hinnat laskivat 2,4 %. Tiedot ilmenevät Tilastokeskuksen kiinteistöjen hintaindeksistä, jonka laadinnassa käytetään Maanmittauslaitoksen ylläpitämän kiinteistöjen kauppahintarekisterin tietoja (Tilastokeskus 2018).

Kiinteistöjen kauppahintoihin vaikuttaa olennaisesti myös niiden sijainti. Haja-asutusalueilla pientalokiinteistöjen myynti on huomattavasti haasteellisempaa kuin kasvavissa keskuksissa. Talon iällä ei ole suurtakaan merkitystä eikä välttämättä sen kunnollakaan: palvelut ja alueen elinvoimaisuus ovat määrittävämpiä tekijöitä. Maanmittauslaitos on tutkinut maanmittaustoimitusten tarpeisiin Itä-Uudellamaalla sijaitsevien vanhojen omakotitalojen hintoja. Yleisenä tuloksena näistä hintavertailuista voidaan todeta, että tutkitulla alueella kaikki yli 40-vuotiaat talot (vuotta 1975 vanhemmat) ovat samassa hintaluokassa (Kohonen 2018).

3 Köyhyyden monet kasvot

”Olin 34 vuotta työelämässä, 22 vuotta samassa ammatissa ja yhdeksän vuotta samassa työpaikassa. Sitten tuli tarve tehostaa toimintoja. Tehtaalle saivat jäädä nuoremmat, joilla oli alaikäisiä huollettavana ja asuntovelkaa rutosti juuri rakennetusta omakotitalosta. Minulla oli jo maksettuna punainen tupa ja perunamaa ja vaimo töissä. Osa-aikaisena pienellä palkalla tosin, mutta kuitenkin...Suunnittelen jo huomista. Naapurin metsäpalstalle polttopuita keräämään. Onneksi on puuliesi ja takka, joilla saamme sähkölaskua pienemmäksi. Mitäpä siitä, että meitä puita

polttavia jo syyllistetään pienhiukkaspäästöistä.” nimim. Einari 55 v. (Isola, Larivaara & Mikkonen 2017, 221 & 223).

3.1 Suomalaisten suhteellinen köyhyys

Pohjoismaisen sosiaalipolitiikan köyhyysongelman ratkaisu on rakenteellinen: hyvinvointivaltiota kehittämällä pyritään ratkaisemaan kuin itsestään myös köyhyysongelma. Hyvinvointivaltion laajeneminen pysähtyi kuitenkin jo 1990-luvun alun lamaan. Laman jälkeisistä talouskasvun vuosista huolimatta työttömien määrä on pysynyt korkeana ja köyhyys on jäänyt pysyväksi osaksi suomalaista yhteiskuntaa (Isola, Turunen & Hiilamo 2016, 150).

Aiemmin, 1800-luvun alkupuolella puutteellinen toimeentulo ei ollut ongelma, vaan kurjaliston yleinen elämäntapa, joka nähtiin yhteiskunnallisena ongelmana. 1800-luvun lopulla oltiin ennemminkin huolestuneita hyvän järjestyksen ja rauhan säilyttämisestä, kun yhä suurempi osa väestöä muutti kaupunkeihin. Väestö- ja perinnöllisyysteorioiden kehittymisen myötä syntyi uusia tapoja selittää sosiaalisia ongelmia moraalittomuuden, fyysisten sairauksien ja heikkouksien avulla. Samoihin aikoihin köyhyydestä tuli myös budjetin jakamiskysymys muun muassa vuokran, ruoan, lämmityksen ja kotitaloustarvikkeiden välillä (Miller & Rose 1997, 118-119).

Köyhyyttä käsitellään toisinaan pitkälti tilastojen ja numeroiden valossa. Köyhyyden kokonaisuutta ei kuitenkaan voida ymmärtää ainoastaan lukujen perusteella, koska arkipäivän kokemus pienituloisena ja vähävaraisena elämisestä kattaa monenlaisia elämäntilanteita. Köyhyys on ilmiö, jota hyväosaisten ei aina ole helppo ymmärtää (Isola, Larivaara & Mikkonen 2007, 12-13).

Köyhyys ei rajaudu ainoastaan taloudelliseen huono-osaisuuteen vaan sillä on muitakin merkityksiä. Köyhyyden on todettu lisäävän masentuneisuutta, yksinäisyyttä ja nälkää sekä huonoa terveyttä ja heikentyntä tyytyväisyyttä elämään. Vastaavasti se vähentää mielekkään ja merkityksellisen tekemisen mahdollisuuksia. Köyhyys on henkilökohtaisella tasolla osattomuuden kokemusta, mahdollisuuksien ja toivon puutetta. Kokemusta siitä, että jää paitsi sekä materiasta että henkisistä asioista (Isola, Turunen & Hiilamo 2016, 150).

Suomessa köyhyys on pääosin suhteellista eli huono-osaisuutta verrattuna väestön yleiseen elintasoon. Kehittyvissä maissa esiintyy myös absoluuttista eli äärimmäistä köyhyyttä, jolla tarkoitetaan vaikeuksia hankkia ravintoa, vaateita ja asumisen vähimmäisedellytyksiä. Suhteellinen köyhyys määritellään kykenemättömyydeksi saavuttaa yhteiskunnassa yleisesti odotettua, minimiksi katsottua elintasoa tai yhteiskunnan keskivertaiseksi määriteltyä elämää taloudellisten resurssien puutteen vuoksi. Köyhyys- tai pienituloisuusrajaksi on määritelty 60 % kotitalouksien käytettävissä olevasta mediaanitulosta. Kotitalous on köyhä, jos sen nettotulot ovat pienemmät kuin 60 % väestön keskimääräisestä tulotasosta. Vuonna 2017 pienituloisuuden raja oli yhden hengen kotitalouksissa 14 750 euroa henkilöä kohden. Toisin sanoen yhden hengen taloudessa asuva oli pienituloinen, jos hänen nettotulonsa olivat alle 1 230 euroa kuukaudessa. Vuonna 2017 pienituloisia oli 623 000 eli 11,5 % Suomen väestöstä (Järvinen, Pajunen, Saarinen & Sironen 2018, 3).

EU määrittelee köyhyyttä paitsi tulorajoilla, myös käyttämällä useasta osatekijästä koostuvaa köyhyys- tai syrjäytymisriskiä kuvaavaa AROPE-indikaattoria (At Risk of Poverty or Social Exclusion). AROPE-indikaattorissa köyhyys- tai syrjäytymisriski lasketaan kolmen tekijän kautta: pienituloisuus, vakava aineellinen puute ja kotitalouden vajaatyöllisyys. Henkilöt tai kotitaloudet määritellään riskin alaisiksi, jos yksikin kolmesta kriteeristä täyttyy. Myös köyhyyttutkija Tuomo Laihialan (2018, 48) mukaan tärkeimmät huono-osaisuutta ennustavat tekijät ovat työttömyys ja pienituloisuus. Työttömyys ennustaa monenlaisia ongelmia yksilön hyvinvoinnissa ja terveydessä ja on merkittävin kasautuneen huono-osaisuuden riskitekijä (Laihiala 2018, 48). Vuonna 2016 köyhyys- tai syrjäytymisriski kosketti Suomessa noin 849 000 henkilöä eli 15,7 % väestöstä. Edellisenä vuonna (2015) riskiryhmään laskettiin kuuluvaksi 896 000 henkilöä (Järvinen, Pajunen, Saarinen & Sironen 2018, 3).

Köyhyys ja huono-osaisuus on moniulotteista ja sen taustalla vaikuttavat mekanismit ovat moninaisia ja usein myös päällekkäisiä. Yksilöllinen ja kollektiivinen toiminta, mutta osaltaan myös yhteiskunnan rakenteet ja prosessit tuottavat ja ylläpitävät yhteiskunnallista eriarvoisuutta ja sitä myötä luovat rajoja hyvä- ja huono-osaisuudelle (Laihiala 2018, 40).

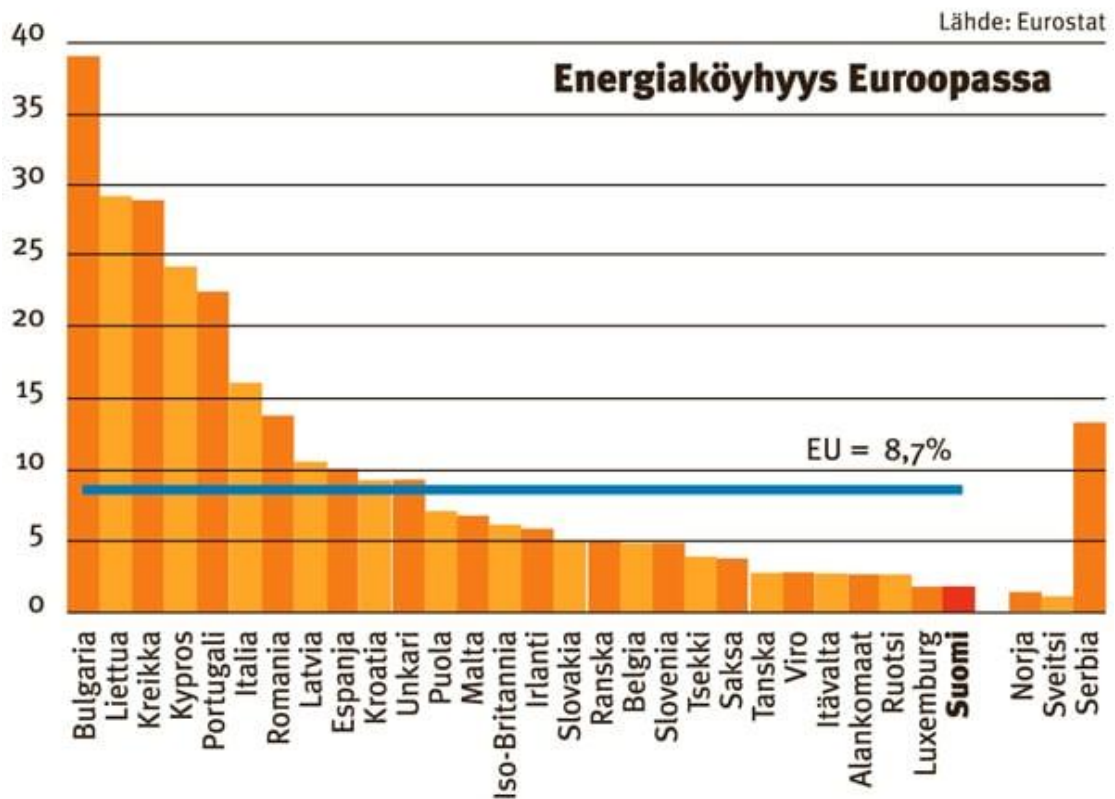
Köyhyyttä, pienituloisuutta ja syrjäytymisriskiä voidaan määritellä tutkimuksessa ja tukipalveluiden järjestämistä varten eri tavoin, mutta riskiryhmiin kuuluvien on

osattava hakea apua itsenäisesti. Suomessa on ihmisiä, jotka eivät ole edes yrittäneet hakea niitä tukia, jotka heille kuuluvat. Osa ei tiedä millaisiin taloudellisiin tukiin ja muihin palveluihin olisivat oikeutettuja. Helsingin Sanomien keväällä 2018 toteuttamaan niukkuuskyselyyn vastanneet toivat esiin, miten kiinteästi taloudellinen puute vaikuttaa arkipäivän kulutustottumuksiin, mutta myös mielialan laskuun ja tulevaisuuden suhteen koettavan toiveikkuuden katoamiseen. Hyvinvointivaltion turvaverkko ei ole niin varma ja aukoton kuin hyvinvoivat ihmiset kuvittelevat (Nykänen, 2019).

3.2 Energiaköyhyys köyhyyden muotona

Termillä energiaköyhyys viitataan usein heikossa taloudellisessa asemassa olevien kotitalouksien mahdollisuuksiin selviytyä energiakustannuksista. Energiaköyhyydelle ei ole olemassa yhtä yhtenäistä määritelmää eikä siitä aiheutuviin ongelmiin ole selkeitä ratkaisuja. Energiaköyhyys rinnastetaan usein lämmitysköyhyyteen, vaikka kyseessä on laajempi ongelma. Euroopan unionin Alueiden komitean näkemyksen mukaan energiaköyhyyden yhtenäisen määritelmän laatiminen EU:n tasolla on tarpeen ongelman havaitsemisen edistämiseksi poliittisella tasolla, mutta myös energiaköyhyyden ennaltaehkäisyyn tähtäävien toimenpiteiden takaamiseksi (Thomson, Snell & Liddell 2016, 7).

Energiaköyhyyden määritelmän tulisi olla joustava jäsenvaltioiden ja alueiden erilaisiin olosuhteisiin nähden, jotta siinä voidaan ottaa huomioon EU:n eri osien erilaiset energiajärjestelmät, tulotasot ja yhteiskuntarakenteet. Energiaköyhyyttä esiintyy vaihtelevasti EU:n jäsenmaissa: Bulgariassa ongelman kohtaa jopa 39 % kansalaisista kun taas Suomessa ainoastaan noin 2 % väestöstä (ks. kuvio 5.).

Kuvio 5. Energiaköyhyys Euroopan maissa 2016 (Eurostat 2017)

Esimerkiksi Iso-Britanniassa energiaköyhyys on tunnistettu kansalaisten eriarvoisuutta lisääväksi tekijäksi ja sen poistaminen nähdään poliittisia toimia vaativana tavoitteena. Energiaköyhyyttä mitataan Low Income High Costs (LIHC) -indikaattorilla. Sen mukaan kotitalous katsotaan energiaköyhäksi mikäli sillä on keskimääräistä korkeammat lämmityskustannukset, jotka maksettuaan kotitalouden käytettävissä olevat tulot jäävät virallisen köyhyysrajan alapuolelle. Iso-Britanniassa energiaköyhyyttä määritellään kolmen keskeisen tekijän: kotitalouden tulojen, kotitalouden energiantarpeen ja energian hinnan perusteella (Annual fuel poverty statistics report 2018).

Energiaköyhyydelle voidaan EU:n tasolla luoda yhtenäinen määritelmä, mutta jäsenvaltioiden ympäristöolosuhteiden, rakennuskannan, sosiaaliturvan ja muiden määrittävien tekijöiden vuoksi, ratkaisujen ja tukitoimien on oltava paikallisia (Kohtuuhintaista energiaa kaikille 2014).

3.3 Suomalainen energiaköyhyys piiloutuu sosiaaliturvan alle

Ympäristöministeriö on selvittänyt suomalaisten energiaköyhyyttä kahdella laajalla kartoituksella (Oja, Vaahtera, Vehviläinen, Ahvenharju & Hakala 2013 & Runsten, Berninger, Heljo, Sorvali, Kasanen, Vihola & Uotila 2015). Ensimmäinen, Selvitys energiaköyhyydestä – Kotitalouksien energiakustannukset, keskittyi yleisluontoisesti tarkastelemaan ja arvioimaan energiaköyhyyttä Suomessa (Oja, Vaahtera, Vehviläinen, Ahvenharju & Hakala 2013). Selvityksessä määritellään suomalaisen energiaköyhyyden tarkoittavan vaikeutta ylläpitää tai tyydyttää perustarpeita energian kustannusten vuoksi. Käytännössä tämä tarkoittaa vaikeutta pitää asunnossa riittävää lämpötilaa tai vaikeutta maksaa energiaan liittyvistä palveluista kuten lämpimästä käyttövedestä ja kotitaloussähköstä aiheutuvia kustannuksia. Osaksi kustannuksia sisällytetään myös liikenteen polttoaineet. Harvaan asutuilla alueilla auto on usein välttämätön, koska palvelut saattavat sijaita useiden kymmenien kilometrien päässä (Oja ym. 2013, 13).

Selvityksessä kartoitettiin myös kuinka suurta osaa ja minkälaisia kotitalouksia energiaköyhyys koskettaa. Lisäksi arvioitiin, miten energiaköyhyyden aiheuttamiin haasteisiin vastataan ja miten niihin olisi tarkoituksenmukaisinta vastata. Arvioinnissa huomioitiin jo olemassa olevat tukijärjestelmät, kuten investointituet, asumismenoja alentavat ja toimeentuloa turvaavat tuet sekä energiamarkkinalainsäädäntöön sisältyvä kuluttajansuoja. Selvityksessä kuvattiin myös nykytilannetta ja ratkaisukeinoja energiaköyhyyden aiheuttamiin haasteisiin eräissä muissa EU-maissa (Oja ym. 2013, 15).

Selvityksen mukaan energiaköyhyys koskettaa Suomessa pientä osaa kotitalouksista osana muuta köyhyyttä. Energiaköyhyyden riskiryhmänä korostuvat taajama-alueen ulkopuolella isoissa energiatehottomissa asunnoissa asuvat pienituloiset ja vähävaraiset kotitaloudet (Oja ym. 2013, 23).

Vuonna 2015 julkaistu Pienituloisen omakotiasujan energiaköyhyys – Energiaköyhyyden jatkoselvitys liittyen asuntojen lämmitysremontteihin ja energiakuluihin -selvitys kartoitti asuntojen perusparannusten ja lämmitystavan muutoksen yhteyttä energiaköyhyyden riskiin. Selvityksessä tarkasteltiin erityisesti pieni- ja alle keskituloisia omakotiasujia. Selvityksen mukaan Suomessa on 60 000-

100 000 kotitaloutta, joiden katsotaan kuuluvan energiaköyhyyden riskiryhmiin. Öljylämmitteisissä omakotitaloissa asuvat pieni- ja keskituloiset sekä muissa ennen vuotta 1980 rakennetuissa perusparantamattomissa taloissa asuvat ovat riskiryhmiä. Maantieteellinen sijainti vaikuttaa energiaköyhyyden riskiin, koska elinvoimaansa ja väestöään menettävien maakuntien alueilla omakotitalojen myynti on hankalaa (Runsten, Berninger, Heljo, Sorvali, Kasanen, Vihola & Uotila 2015).

Molemmissa ympäristöministeriön selvityksissä todetaan energiaköyhyyden olevan tunnistamaton ongelma Suomessa ja tietoa siitä tarvittavan lisää. Molemmissa selvityksissä esitellään suositustoimenpiteitä energiaköyhyyden vähentämiseksi. Riskiä voidaan pienentää ja ennaltaehkäistä kehittämällä rahoitusmuotoja, joiden avulla pienituloistenkin on mahdollista uusia lämmitysjärjestelmiään ja parantaa talonsa energiatehokkuutta. Energianeuvonnan ja rahoituksen olisi myös oltava nykyistä paremmin riskiryhmien saavutettavissa. Suositusten käytännön toteutus edellyttäisi tiiviimpää yhteistyötä eri toimijoiden kesken ja yli sektorirajojen. Ongelmana on usein myös se, että energiaköyhyyden riskiryhmiin kuuluvilla omakotiasukkailla on taloissaan muitakin kunnostustarpeita ja kuluja eikä investoiminen omakotitalon lämmitysjärjestelmän uusimiseen tai muihin energiatehokkuutta parantaviin toimenpiteisiin ole aina ensisijaista (Maijala 2018).

VaasaETT on kansainvälisten energiamarkkinoiden konsultointiyritys, joka keskittyy asiakaslähtöisten energiapalveluiden tutkimiseen ja kehittämiseen. Yritys koostaa markkinadataa, energiaa ja kuluttajia koskevaa lainsäädäntöä sekä kuluttajakyselyiden tuloksia energiapalveluiden kustannustehokkaan ja asiakasystävällisen räätälöinnin tueksi. Se toteuttaa myös alan toimeksiantoja sekä julkisen että yksityisen sektorin tilaajille (VaasaETT 2019).

VaasaETT koordinoi ja vastaa Suomen osalta energiaköyhyyden vähentämiseen ja heikossa asemassa olevien kuluttajien tukemiseen keskittyvästä Assist 2gether -hankkeesta. Kolmevuotinen, keväällä 2017 käynnistynyt hanke toimii kuudessa Euroopan maassa. Hankkeen tavoitteina on energiaköyhyyden vähentäminen, esteiden poistaminen energiamarkkinoilla heikossa asemassa olevilta kuluttajilta sekä heidän tukemisensa energiatehokkuuden parantamisessa, kuten energialaskun pienentämisessä tai energian tarpeen tehokkaammassa tyydyttämisessä. Hankkeessa aktivoidaan kuluttajia suhteessa energiamarkkinoihin, pyritään muuttamaan

kuluttajien käyttäytymistä positiivisesti suhteessa energiankulutukseen ja vaikuttamaan politiikkaan niin paikallisella, kansallisella kuin koko EU:n tasolla. ASSIST -hanke edistää energiaköyhyyden tunnistamista muun muassa kouluttamalla eri alojen ammattilaisia tunnistamaan ongelmaa. Hankkeen tavoitteena on luoda pysyvä verkosto energiaköyhyyden parissa työskentelevistä. Kullekin maalle on asetettu samantyyppiset tavoitteet koulutettujen tuutoreiden määrän, tavoitettujen riskiryhmässä olevien kotitalouksien ja niissä saavutettujen energian ja rahan säästöjen sekä asumisolojen paranemisen suhteen (Soppela 2019).

Suomen omakotiliitto ry ja ASSIST-hanke ovat vuonna 2018 toteutetulla kyselyllä kartoittaneet energiaköyhyyden ilmenemistä mahdollisten haavoittuvien kuluttajien osalta. Kysely kohdistettiin ympäristöministeriön energiaköyhyydestä laatimien selvitysten ja muiden aiempien tutkimusten perusteella tunnistettuihin energiaköyhyyden riskiryhmiin kuten taajama-alueen ulkopuolella eläviin pienituloisiin ja suurissa omakotitaloissa asuviin kotitalouksiin. Kohderyhmää tavoitettiin yhteistyössä Omakotiliiton ja Vanhustyön keskusliiton kanssa. Kysely toimitettiin yhteensä 24 484 omakotiasujalle, joista 4 661 vastasi siihen. Suuri osa vastaajista tavoitettiin paikallisten omakotiyhdistysten kautta, joiden jäseniä he olivat. Kyselyn rajatun kohderyhmän vuoksi tulokset eivät edusta kattavasti kaikkia suomalaisia, mutta niiden perusteella voidaan tunnistaa riskiryhmien erityispiirteitä ja kerätä tietoa heidän kiinnostuksestaan esimerkiksi energianeuvontaa kohtaan (Sahiluoma 2017, 13).

Vastaajista 35,4 % oli tietoinen maksuttomasta energianeuvonnasta ja tiesi, mistä palvelua on tarvittaessa mahdollista saada. 43,2 % oli kuullut palvelusta, mutta ei tiennyt mistä sellaista saa. 21,4 % ei ollut koskaan kuullutkaan maksuttomasta energianeuvonnasta. Energiankäytön tehostamiseen oli saanut taloudellista tukea ainoastaan 8,5 % vastaajista. Lähes puolet vastaajista (48 %) ei ollut tietoinen mahdollisuudestaan hakea taloudellista tukea (Sahiluoma 2017, 15).

4 Tukea ja turvaa valtiolta ja järjestöiltä

Laihialan (2018, 47) mukaan omistusasuntoihin hakeutuu asumaan keskimäärin paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevia. Omistusasuminen katsotaan myös

tuovan vuokra-asumista paremmin joustoa heikkoon taloudelliseen tilanteeseen. Työttömyyden, sairauden, läheisen kuoleman, eron tai muun akuutin kriisin yllättäessä tarvitaan tukea ja turvaa oman elämäntilanteen uudelleen järjestämiseen. Myö ympäristön aiheuttamien muutosten, kuten asumisen kustannusten nousun myötä tarvitaan tukea.

Kansaneläkelaitoksen maksamien sosiaalietuuksien avulla turvataan pienituloisten ja vähävaraisten asumista. Asumis- ja toimeentulotuilla katetaan omakotiasujien asumisesta, myös lämmityksestä aiheutuvia kuluja. Asumismuodosta riippumatta kansalaisille on tarjolla myös muuta julkisen ja kolmannen sektorin tarjoamaa taloudellista tukea sekä maksuttomia neuvontapalveluita korjaus- ja energia-asioihin.

4.1 Sosiaaliturva

Suomalainen sosiaaliturva koostuu erilaisista palveluista ja etuuksista, joilla turvataan toimeentuloa ja hyvinvointia. Sosiaaliturvan tavoitteena on taata Suomen kansalaisille ja maassamme vakinaisesti asuville henkilöille riittävä toimeentulo kaikissa elämäntilanteissa. Sosiaaliturvan piiriin kuuluminen ei ole sidoksissa kansalaisuuteen. Sosiaaliturvan lainsäädännöstä ja kehittämisestä vastaa sosiaali- ja terveysministeriö (STM/toimeentulo 2019).

4.1.1 Yleinen asumistuki

Suomessa valtio auttaa pienituloisia selviämään asumismenoistaan asumistuen avulla. Asumistukea myönnetään Suomessa sijaitsevasta, vakinaisesta vuokra-, omistus-, asumisoikeus- tai osaomistusasunnosta. Sosiaali- ja terveysministeriö vastaa asumistukia koskevasta lainsäädännöstä. Tukea haetaan Kansaneläkelaitoksesta eli Kelasta. Laki yleisestä asumistuesta määrittelee enimmäisasumismenot, jotka tuen maksussa huomioidaan. Asumismenoissa huomioidaan muun muassa ruokakunnan lasten ja aikuisten määrä sekä asunnon sijainti (L 14.11.2014/938).

Omakotiasukkaiden on mahdollista saada tukea asumisensa kuluihin. Asumistukea on mahdollista saada omakotitalon hoitomenoihin eli vedestä, lämmityksestä ja muista omakotitalon hoitokuluista aiheutuviin menoihin. Tuen määrä vaihtelee

ruokakunnan koon ja asunnon sijainnin perusteella (ks. taulukko 2.). Asumismenoiksi hyväksytään myös asunnon hankkimiseksi ja perusparantamiseksi otettujen lainojen koroista 73 %. Asuntolainan korot huomioidaan ainoastaan silloin, kun ruokakunta on maksanut ne itse. Asumismenoiksi ei hyväksytä kiinteistöveroja, tontin vuokraa, lainaturvavakuutusta tai vastaavia maksuja (Yleinen asumistuki 2019).

Taulukko 2. Omakotitalon hyväksyttävät hoitomenot vuonna 2019 (Kela 2019)

Ruokakunnan koko (henkilöä)	e/kk	Etelä-Savon, Pohjois-Savon ja Pohjois-Karjalan maakunnat e/kk	Pohjois-Pohjanmaan, Kainuun ja Lapin maakunnat e/kk
1	96	100	104
2	115	120	124
3	145	151	157
4	171	178	185
+ lisähenkilöä kohden	53	55	57

4.1.2 Eläkkeensaajan asumistuki

Valtio maksaa yleisen asumistuen lisäksi eläkkeensaajille kohdennettua asumistukea. Sen kriteereistä määrittää laki eläkkeensaajan asumistuesta (L 11.5.2007/571). Tukea maksetaan Suomessa vakituisesti asuville pienituloisille eläkkeensaajille ja se on aina henkilökohtainen etuus. Ruokakunnan on mahdollista saada samanaikaisesti vain toista asumistukea. Yleistä asumistukea ei makseta, jos ruokakunnan ainoalla tai kaikilla jäsenillä on oikeus saada eläkkeensaajan asumistukea.

Eläkkeensaajan asumistuen määrä on 85 % huomioon otettavista asumismenoista, joista on vähennetty perusomavastuu 610,42 €/v (n. 50,87 €/kk) ja tulojen mukaan määräytyvä lisäomavastuu. Jos tulot jäävät alle tulorajan, lisäomavastuuta ei tule. Eläkkeensaajan asumistuki lasketaan seuraavan kaavan mukaan: $0,85 \times$ (huomioonotettavat asumismenot – (perusomavastuu + mahdollinen lisäomavastuu)). Eläkkeensaajan asumistukeen vaikuttaa myös hakijan omaisuus.

Huomiotta jätetään omaisuus, jos sen määrä alittaa yksinasuvalla 16 400 € ja avio- tai avopuolisoilla yhteensä 26 240 €. Omaisuudesta vähennetään velkojen määrä.

Eläkkeensaajan asumistuen määrään ei kuitenkaan vaikuta esimerkiksi omakotitalo, missä hakija asuu, osuus jakamattomassa kuolinpesässä ja asunto-osake (Mattila 2017, 293).

Eläkkeensaajan asumistukea myönnetään €/m²/kk perusteella. Vesikustannuksia korvataan 29,42 €/kk/henkilö. Kunnossapitokustannuksien enimmäismäärä on 42,85 €/kk mikäli talo on rakennettu tai peruskorjattu vuonna 1974 tai sen jälkeen.

Vanhempien rakennusten kohdalla määrä on 55,71 €/kk. Rakennuksen valmistumis- tai perusparannuksen ajankohdan lisäksi lämmityksestä aiheutuvia kustannuksia huomioidaan porrastetusti hakijan asuinkunnan perusteella (ks. taulukko 3).

Rajoituksia on myös asuinpinta-alassa: yksinasuvan kohdalla kohtuulliseksi katsotaan 70 m² ja pariskunnalle 85 m² (Mattila 2017, 295).

Taulukko 3. Eläkkeensaajan asumistuessa huomioitavat lämmitysmenot €/m²/kk (Kela 2019)

Asunnon sijainti	Rakennus valmistunut vuonna 1974 tai sen jälkeen	Rakennus valmistunut ennen vuotta 1974
Lämmitysryhmä I	1,27	1,65
Lämmitysryhmä II	1,40	1,82
Lämmitysryhmä III	1,55	2,02

Laki eläkkeensaajan asumistuesta 54 § määrittelee lämmitys-, vesi- ja kunnossapitokustannusten sekä asumismenojen enimmäismäärien tarkistamisesta. Pykälän mukaan: "Asumismenojen enimmäismäärät sidotaan hintatason muutoksiin siten kuin kansaneläkeindeksistä annetussa laissa säädetään. Lisäksi valtioneuvoston asetuksella tarkistetaan vuosittain asumismenojen enimmäismäärät siten, että ne vastaavat asumismenojen muutosta" (L 11.5.2007/571).

4.1.3 Toimeentulotuki

Toimeentulotuki on henkilön tai perheen viimesijainen taloudellinen tuki, jolla katetaan elämän perusmenoja. Perustoimeentulotukea voi saada henkilö tai ruokakunta, jonka tulot eivät riitä välttämättömiin menoihin kuten asumiseen ja ruokaan. Perustoimeentulotuella maksetaan myös asumiskustannuksia. Useimmiten kyse on vuokra-asumisesta, mutta joissain tapauksissa myös omistusasumisesta. Useissa tapauksissa toimeentulotuen tarve on jatkuvaa: pääkaupunkiseudulla jopa 40 % asiakkaista sai tukea yli yhdeksänä kuukautena vuoden aikana (Toimeentulotuki 2019).

Perustoimeentulotukea voi saada Suomessa asuva tai oleskeleva henkilö tai perhe, jonka tulot ja varat eivät riitä välttämättömiin jokapäiväisiin menoihin. Vuoden 2017 alusta alkaen toimeentulopäätöksissä välttämättöminä menoina huomioidaan myös omakotitalojen osalta muun muassa seuraavat kustannukset: lämmityskustannukset, vesimaksut ja kiinteistökohtaiset menot. Kiinteistökohtaiset menot tarkoittavat esimerkiksi jätemaksua, nuohousmaksua, vakuutusmaksuja, kiinteistöveroä sekä tontin vuokraa (Mattila 2017, 298).

Perustoimeentulotuen myöntämisen ehdot ovat samat joka puolella maata. Tukea ei myönnetä tiettyyn menoon vaan se on tukea maksettaessa huomioitavien menojen ja tulojen erotus (Kemppinen 2018).

Vuonna 2018 perustoimeentulotukea sai koko maassa yhteensä 281 448 kotitaloutta. Näistä 5 476 eli 1,9 % asui omakotitaloissa. Omakotitalossa asuville kotitalouksille myönnettiin vuonna 2018 yli 10 % vähemmän tukipäätöksiä kuin vuonna 2017. Vaikka tukea saaneiden kotitalouksien kokonaismäärä oli pienempi, lämmitysmenoihin tukea saaneiden kotitalouksien määrä kasvoi. Yhteisvaikutuksesta lämmityskuluihin tukea saavien osuus perustoimeentulotukea saavista omakotitaloasujista nousi 10,8 %. Vuonna 2018 34,7% omakotitalossa asuvista tuen saajista ei saanut tukea lämmitysmenoihin. Vuonna 2017 toimeentulotukea saavista omakotitaloasujista 44,5 % ei saanut tukea lämmitysmenoihin. Tämän suhteen tilanne parantui siis melko merkittävästi (Kemppinen 2018).

Perustoimeentulotuen maksussa huomioitiin lämmitysmenoja yhteensä 3 576 omakoti-kotitalouden osalla eli 65,3 % kaikista hakijoista. Yhden kuukauden ajalta

huomioidut lämmitysmenot olivat koko maassa keskimäärin 234,52 €/kotitalous/tukikuukausi. Suurimmillaan lämmitysmenoja huomioitiin euromääräisesti Pohjanmaan maakunnassa (278,68 €/tukikuukausi). Lukumääräisesti eniten toimeentulotukea maksettiin (365 kotitaloutta) Uudenmaan maakunnassa, mitä luonnollisesti selittää maakunnan suuri asukasmäärä muihin maakuntiin verrattuna. Toimeentulotukea lämmitysmenoihin saaneista omakoti-kotitalouksista 1 986 kpl sai lämmitysmenoihin toimeentulotukea ainoastaan yhden kuukauden ajan. 149:lle kotitaloudelle myönnettiin toimeentulotukea 12 kuukauden eli koko vuoden 2018 ajan (Kemppinen 2019).

Kokonaisuudessaan omakotiasujien lämmitysmenoihin myönnettyt perustoimeentulotuen osuudet kasvoivat 1,04 miljoonalla eurolla vuosien 2017 ja 2018 välillä yltäen 10 miljoonan euron vuositasolle vuonna 2018. Lämmitysmenoihin tukea saava kotitalous sai vuodessa keskimäärin 2 814 euroa (Kemppinen 2018). Näistä toimeentulotuen maksuista kertyy summa, joka toisin kohdentamalla kattaisi lämmitysjärjestelmien uusimista ja muita energiaremontteja ja siten saavutettaisiin pysyvämpiin ratkaisuihin ja vähennettäisiin lämmityskustannuksiin kuluva toimeentulotuen tarvetta.

4.2 Korjausavustus ikääntyneiden ja vammaisten asuntoihin

Asumisen rahoittamis- ja kehittämiskeskus ARA myöntää ikääntyneille ja vammaisille kohdennettuja korjausavustuksia. Avustusten tarkoituksena on tukea kohderyhmien kotona-asumista. Avustuksen saamisen edellytyksinä on yli 65 vuoden ikä tai vammaisuus. Myös työkyvyttömyyseläkkeellä oleva voi saada avustusta, mikäli hänen toimintakykynsä katsotaan pysyvästi laskeneen. Avustus myönnetään yksittäiselle henkilölle, mutta sitä haettaessa koko ruokakunnan tulot ja varallisuus huomioidaan: tulot eivät saa ylittää asetettuja rajoja eikä varallisuutta saa olla niin paljoa, että korjaustoimenpiteet olisi mahdollista rahoittaa itse (ARA:n Korjausavustusohje 2018).

Korjausavustus ei kata kuluja kokonaisuudessaan vaan on vuoden 2017 alusta lähtien ollut enintään 50 % hyväksytyistä korjauskustannuksista. Poikkeustapauksissa avustuksen määrä voi olla 70 %, jos avustuksen saaja muutoin joutuisi välittömästi muuttamaan pysyvästi pois asunnosta liikkumisesteiden vuoksi tai siksi, ettei

asunnossa voida antaa hänen tarvitsemiaan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja (ARA:n Korjausavustusohje 2018).

Vanhustyön keskusliiton korjausneuvojat auttavat korjausavustuksen hakemisessa sekä asunnon korjaus- ja muutostarpeiden arvioinnissa. Korjausneuvojat auttavat asiakasta tarvittaessa myös muutostyöt suorittavan urakoitsijan etsimisessä.

Korjausneuvonta on maksutonta, remonttikulut asiakas maksaa itse (ARA:n Korjausavustusohje 2018).

ARA:n korjausavustuksia käsiteltiin ja niitä koskeva päätöksenteko toteutettiin aiemmin kunnissa. Vuoden 2017 alusta astui voimaan uusi laki asuinrakennusten ja asuntojen korjausavustuksista. Tuolloin korjausavustusten käsittely siirtyy kunnilta kokonaan ARA:an. Muutoksen myötä kaikille omakotiasukaille aiemmin mahdollinen energia-avustus poistui kokonaan käytöstä. Vuosina 2011-2016 omakotiasukkaiden oli tuloistaan ja varallisuudestaan riippumatta mahdollista saada taloudellista tukea siirtyessään sähkö- tai öljylämmityksestä uusiutuvaa energiaa hyödyntävään lämmitysjärjestelmään (ARA:n korjausavustusjärjestelmän muutokset 2017).

Uuden lain ja korjausavustusten siirron myötä avustusten käsittelyyn varatut henkilöstöresurssit ovat pienentyneet olennaisesti. Tämä on johtanut avustusten käsittelyaikojen pitkittymiseen ja vuosittaisen avustusmäärän alenemiseen sekä kotitalouksien että euromäärien kannoilta. Vuosittaisesta korjausavustuksiin varatusta summasta jää valitettavan suuri osa käyttämättä. Esimerkiksi vuonna 2017 8 miljoonan euron avustuksiin varatusta summasta jaettiin vain kaksi miljoonaa (Laakso 2019).

4.3 Sosiaalinen luototus

Sosiaalisen luototuksen tarkoituksena on ehkäistä taloudellista syrjäytymistä ja ylivelkaantumista sekä edistää ihmisen itsenäistä suoriutumista. Sosiaalinen luototus on tarkoitettu pienituloisille ja vähävaraisille henkilöille, joilla katsotaan kunnan määrittelemän laskutavan olevan riittävästi maksukykyä. Sosiaalista luottoa voidaan myöntää esimerkiksi talouden hallintaan saattamiseen, velkakierteen katkaisemiseen, kodin hankintoihin, kuntoutumiseen, työllistymisen edistämiseen,

asumisen turvaamiseen tai sosiaalisen kriisin ylittämiseen. Suomen kunnat saavat itse päättää järjestävätkö sosiaalista luototusta ja myös millaisessa laajuudessa (L 20.12.2002/1133).

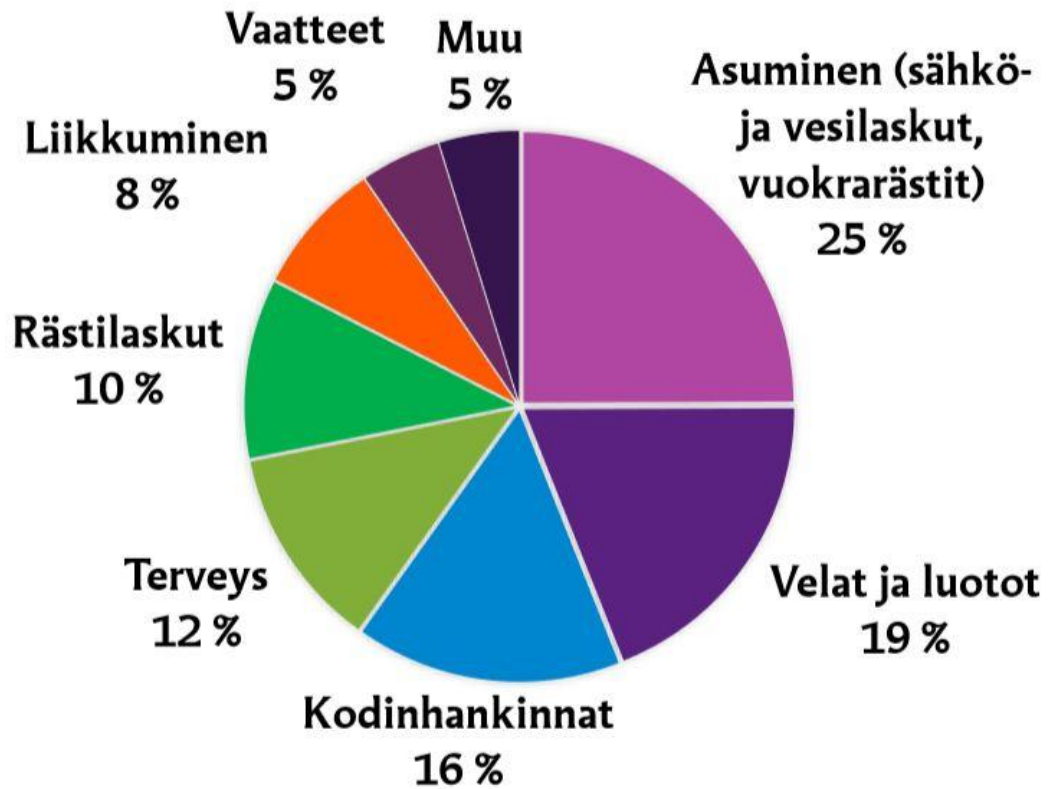
Kunnasta riippuen sosiaalista luottoa voi saada parista sadasta eurosta alkaen yli 10 000 euroon asti. Useimmat kunnat ovat asettaneet luoton ylärajaksi 2 000 tai 5 000 euroa. Luoton laina-aika on enintään viisi vuotta ja sen korko on edullinen; 12 kuukauden euribor viitekorko eikä siitä peritä mitään muita kuluja.

Vuonna 2016 sosiaalinen luototus oli aktiivisesti käytössä 32 kunnassa, kun vuonna 2013 luototusta oli mahdollista saada 29 kunnassa. Luoton käyttömahdollisuus oli lisäksi mainittu 11 kunnassa (5 kunnassa vuonna 2013), vaikka sitä ei tarkasteluvuonna ollutkaan käytetty. Luoton käyttöönotto oli suunnitteilla kahdeksassa kunnassa (12 kunnassa vuonna 2013). Vuonna 2016 sosiaalisia luottoja myönnettiin 596 henkilölle yhteensä 3,5 miljoonaa euroa. Vuonna 2013 luottoa sai 1053 henkilöä reaalihinnoin yhteensä 3,7 miljoonaa euroa. Vuonna 2010 luotonsaajia oli 765 henkilöä ja luoton kokonaismäärä noin 3,4 miljoonaa euroa. Luottoa myönnettiin useimmiten asiakkaiden kulutus- ja ulosottovelkoihin sekä talouden hallintaan saattamiseen (Sosiaalinen luototus 2016).

4.4 Kirkon diakoniarahasto

Evankelis-luterilaisen kirkon diakoniarahasto myöntää avustuksia erilaisiin kriisitilanteisiin. Avustus on perhekohtainen ja kertaluonteinen eli se voidaan myöntää vain kerran samalle kotitaloudelle. Kielteinen päätös ei kuitenkaan merkitse, etteikö avustusta voisi hakea uudestaan, kun talous-, velka- ja elämäntilanteita on selvitetty ja avustuksen myöntämiselle on löydettävissä riittävät diakoniset ja taloudelliset perustelut. Avustustoiminnan tarkoituksena on, että paikallinen diakoniatyöntekijä auttaa hakijaa löytämään kestäviä ratkaisuja tilanteeseensa yhdessä kunnan sosiaaliviranomaisten sekä mahdollisten velkojien kanssa. Tyypillinen avustushakija on yli 50-vuotias yksinasuva henkilö. Myös velkaantuneet pariskunnat ovat suuri ryhmä avustushakijoissa. Vuonna 2017 Kirkon diakoniarahastossa käsiteltiin yhteensä 1 055 avustushakemusta, jotka olivat

yhteissummaltaan 2 542 666 euroa. Avustuksia myönnettiin yhteensä 888 kappaletta, yhteensä 1 111 643 euroa (Kirkon diakoniarahasto 2019).

Kuvio 6. Kirkon diakoniarahaston yleisten kriisiavustusten kohteet vuonna 2017 (Kirkon diakoniarahasto)

Vuonna 2017 myönteisen päätöksen saaneista hakemuksista asumisen kulut (lämmitys, vesi, sähkö) olivat ensisijaisena syynä 18:ssä hakemuksessa (ks. kuvio 6.). Näistä 14 oli omistusasunnoissa asuvia henkilöitä, joten omistusasunnoissa asuvien ja asumisen kuluihin tukea hakevien osuus oli 8,25 %. Vuonna 2018 myönteisen päätöksen saaneista hakemuksista asumisen kulut (lämmitys, vesi, sähkö) olivat ensisijaisena syynä 26:ssä hakemuksessa. Näistä 12 oli omistusasunnoissa asuvien hakemuksia, joten omistusasunnoissa asuvien ja asumisen kuluihin tukea hakevien osuus oli vuonna 2018 lähes puoliintunut edeltävästä vuodesta ollen enää 4,3 % (Oikarinen 2019).

Velat ja luotot ovat pääsääntöisesti käyttö-, kulutus- ja joustoluottoja sekä pikalainoja. Diakoniarahasto ei kerää niistä järjestelmällisesti tietoa, mutta hakemusten asiayhteydestä ilmenee usein, että niitä on nostettu taloudellisessa ahdingossa niin sanotun normaalin elämisen kulutukseen eli ruoan ja asumisen maksamiseen. Myös rästilaskuihin luokiteltavissa avustushakemuksissa on kyse useimmiten asumiseen liittyvistä laskuista, kuten käyttövesi-, kotitaloussähkö- ja lämmitysöljylaskuista (Oikarinen 2019).

4.5 Takuusäätiö

Takuusäätiö on valtakunnallinen sosiaalialan järjestö, joka auttaa velkakierteessä ja taloudellisesti haavoittuvassa elämäntilanteessa olevia ihmisiä. Takuusäätiö pyrkii vaikuttamaan lainsäädäntöön ja muihin rakenteisiin, jotta ne tukisivat itsenäistä taloudellista selviytymistä, hallittua luotonkäyttöä ja ehkäisivät velkakierteisiin ajautumista. Säätiö tarjoaa asiakkailleen maksutonta velka- ja talousasioihin liittyvää neuvontaa, takauksia pankista nostettaviin järjestelylainoihin ja pienlainoja. Järjestelylainalla tarkoitetaan usean pienemmän lainan yhdistämistä yhdeksi uudeksi kohtuuhintaiseksi lainaksi, jonka säätiö takaa. Tavoitteena on katkaista velkaantumiskierre ja auttaa asiakasta saamaan taloutensa hallintaan. Pienlainoilla pyritään samaan eli taloudenhallinnan vahvistamiseen. Pienlainaa voi saada esimerkiksi kodinkoneen tai silmälasien hankintaan tai uuden asunnon takuuvuokraan. Pienlaina on määrältään 200-2 000 euroa ja se myönnetään kertaluontoisesti (Takuusäätiö 2019).

Suurin osa Takuusäätiön asiakkaista asuu vuokra-asunnossa. Velkalinja-neuvontaan yhteyttä ottaneista (n=8 300) ainoastaan 6 % on ilmoittanut viimeisen kahden vuoden aikana että heillä on asuntolainaa. Omistusasunnossa asuvia on todennäköisesti kuitenkin enemmän, koska asuntolaina ei aina tule puheeksi ja osalla asiakkaista on velaton asunto, jolloin asuntolainaa ei kirjata. Joka tapauksessa vuokralla asuminen on Takuusäätiön asiakkaiden keskuudessa yleisempää. Pienlainan hakijoista ainoastaan muutama yksittäinen hakija asuu omistusasunnossa. Pienlainojen yleisimmät käyttökohteet ovat huonekalujen ja kodinkoneiden hankinta, takuuvuokran maksaminen, muuttokustannukset sekä auton korjaus. Järjestelylainan takauksen hakijoista asuntolainaa on kirjattu 20%:lle. Omistusasunnossa asuvia on

tässä ryhmässä noin joka neljäs, sillä osalla asiakkaista on velaton omistusasunto. Takuusäätiön keräämistä tiedoista ei ilmene onko kyseessä omakotitalo vai huoneisto (Höltkä 2019).

4.6 Muut toimijat

Ohjausta ja neuvontaa energiatehokkaaseen asumiseen tarjoavat myös useat muut toimijat. Yksi näistä on valtion energiatehokkusyhtiö Motiva, jonka tarjoama neuvonta on valtakunnallista ja maksutonta. Suurin osa energianeuvojille esitetystä kysymyksistä liittyy lämmitykseen, lämmitystavan valintaan tai muuttamiseen, tukilämmitykseen ja myös lämmityksen kustannuksiin. Maalämpöpumppuja koskevat kysymykset ovat viime aikoina hieman vähentyneet, mutta vastaavasti ilma-vesilämpöpumppujen soveltuvuutta ja kustannuksia koskevat kysymykset lisääntyneet. Lämmitysmuotoon liittyvät kysymykset koskevat valtaosin pientaloja. Omakotiasukkaat kysyvät myös aurinkosähkön soveltuvuudesta, mitoituksesta ja kannattavuudesta. Taloyhtiöiden kohdalla kysymykset koskevat pääsääntöisesti maalämpöä. Myös vedenkulutukseen ja kustannuksiin liittyvät kysymykset ovat taloyhtiöiden kestopuosikkeja. Taloyhtiöiden kysymyksissä nouseva trendi ovat sähköautojen latauspisteet (Timonen 2019).

Myös yksityiset, sähköä myyvät energiayhtiöt tarjoavat asiakkailleen maksutonta energianeuvontaa. Vaasan Sähkön neuvontaan tulevista yhteydenotoista suurin osa koskee asiakkaiden euromääräisesti aiempaa suurempia sähkölaskuja. Asiakkaat eivät aina seuraa kulutustaan ja kysyvät siksi mistä suuri lasku voi johtua. Useimmiten kyse on lämmitys- tai jäähdytysjärjestelmistä johtuvasta kulutuksesta ja tällöin neuvotaan millaisia säätöjä järjestelmään kannattaa kokeilla ja suosittelaaan seuraamaan omaa tuntikohtaista kulutusta online-palvelussa. Asiakkaat pyritään saamaan tietoisiksi omista kulutustottumuksistaan jolloin, he voivat sitä halutessaan rajoittaa (Joki 2019).

5 Menetelmät ja aineistot

5.1 Kehittämistyön menetelmät

Kyseessä on laadullinen tutkimus, jonka tutkimusaineisto kerättiin tilastotiedoilla ja haastatteluilla. Aineistoa täydennettiin muulla saatavilla olevalla materiaalilla kuten aikaisemmillä selvityksillä aiheesta. Tavoitteena oli saada tietoa, miten suomalaisten omakotiasujien energiaköyhyys tunnistetaan sekä millaisia tukitoimenpiteitä ongelman ratkaisemiseksi on olemassa.

Laadullisen tutkimuksen aineiston kerääminen tapahtuu useimmiten monipuolisesti erilaisia aineistonhankintatapoja käyttäen. Kanasen (2014, 98) mukaan laadullisessa tutkimusprosessissa vuorottelevat aina aineiston analyysi ja tiedonkeruu. Aineistoa analysoidaan useassa vaiheessa ja uutta aineistoa kerätään samanaikaisesti lisää.

Aineiston käsittely edellyttää aineiston litteroimista eli sen saattamista samaan muotoon. Tämän jälkeen voidaan käynnistää kerätyn aineiston käsittely. Kananen (2014, 99) esittelee teoksessaan laadullisen aineiston käsittelyyn seuraavat vaiheet: aineiston kerääminen, litterointi, koodaus, luokittelu ja analyysi. Tämän jälkeen saattaa olla tarpeen aloittaa uusi kierros, mikäli aineistosta nousee esiin seikkoja, joihin tarvitaan joko uutta aineistoa tai aiempien aineistojen tarkastelemista uudesta näkökulmasta. Kanasen mukaan laadullisen tutkimuksen aineiston keruuta voi jatkaa vaikka kuinka kauan. Tutkijan itsensä täytyy tietää mitä hän aineistostaan etsii ja mitä tutkittavaa asiaa avartavaa tietoa aineistossa on. Tutkijan harkittavissa on aina myös se, milloin aineistoa on kerätty riittävästi (Kananen 2014, 98).

Laadullisen aineiston luokittelu tarkoittaa samaa asiaa tarkoittavien asioiden tai käsitteiden yhdistämistä. Aineiston luokittelua varten tarvitaan aina lähtökohta, joka voi Kanasen mukaan olla joko teoreettinen tai aineistolähtöinen. Luokittelun onnistuminen edellyttää tutkijalta luonnollisesti perehtyneisyyttä tutkittavaan aiheeseen, jotta laadullisesta aineistosta saadaan irti sen paras mahdollinen anti. Aineistolähtöisessä luokittelussa teksti luokitellaan sen perusteella, millaisia asiakokonaisuuksia aineistosta löytyy. Opinnäytetyötä tai muuta laadullista tutkimusta aloitettaessa tutkimukselle on luonnollisesti asetettu tavoitteet. Laadulliselle tutkimusaineistolle on kuitenkin Kanasen (2014, 109) mukaan tyypillistä,

että aineistosta löytyy myös sellaisia seikkoja, joihin tutkija ei alun perin ole osannut varautua.

5.2 Haastattelut

Tutkimuksen aineistoa kerättiin aiheeseen liittyvän kirjallisen materiaalin lisäksi haastattelujen avulla. Osa haastatteluista toteutettiin teemahaastatteluina (ks. liite 1.) ja osa keskustelunomaisesti, avoimen haastattelun menetelmää hyödyntäen. Teemahaastattelussa korostetaan ihmisten tulkintoja selvitettävistä asioista sekä heidän asioilleen antamia merkityksiä. Teemahaastattelussa pyritään etukäteen valittujen teemojen ja tarkentavien kysymysten avulla löytämään vastauksia tutkittavaan ongelmaan. Teemat perustuvat tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen eli siihen tietoon, mitä tutkittavasta asiasta tai ilmiöstä jo aiemmin tiedetään (Tuomi & Sarajärvi 2018, 88).

Avoin haastattelu on tavallista keskustelua muistuttava tilanne, joka etenee tutkittavan aiheen sisällä vapaasti haastateltavan ehdoilla. Tarkkojen, ennalta asetettujen kysymysten sijasta avoimessa haastattelussa edetään mahdollisimman keskustelunomaisesti ja annetaan tilaa haastateltavan näkemyksille, kokemuksille ja mielipiteille. Haastattelijan esittämiin kysymyksiin ei yritetä tarjota valmiita vastauksia vaan annetaan haastateltavan puhua vapaasti. Haastattelijaa ohjaa keskustelun tarvittaessa takaisin tutkittavan aiheen pariin. Avoimessa haastattelussa tutkijalta edellytetään kykyä kuunnella ja herkkyyttä tarttua haastateltavan esiin ottamiin asioihin (Hirsjärvi & Hurme 2001, 45).

Haastateltaviksi valittiin henkilöitä, jotka työskentelevät sosiaalisektorilla pienituloisten ja vähävaraisten parissa tai korjaus- tai energianeuvonnassa. Tavoitteena oli löytää tahoja, jotka ammattiroolinsa perusteella ovat jollain tavoin tekemisissä omakotiasukkaiden energiaköyhyyden kanssa. Haastateltaviksi valikoitui ympäristöministeriön yli-insinööri, kaksi henkilöä Vanhustyön keskusliiton korjausneuvonnasta, ASSIST 2gether -hankkeen Suomen hankevastaava, Motivan energianeuvonnan asiantuntija, Kirkkohallituksen avustusvalmistelija sekä Takuusäätiön neuvonnan vastaava asiantuntija. Kelan suunnittelijaa ei varsinaisesti haastateltu, mutta hän antoi sähköpostitse varta vasten tutkimusta varten koottuja

tietoja omakotiasujien lämmityskuluihin käytetystä toimeentulotuen määrästä. Resurssien tehokkaan käytön kannalta haastattelut toteutettiin pääsääntöisesti videopuheluiden avulla. Tarvittaessa vastauksia tarkennettiin sähköpostin ja erilaisten pikaviestipalveluiden avulla. Aineistoa kerättiin myös pyytämällä sähköpostitse tilastotietoja eri palveluiden käyttäjistä. Näin hankittiin tarkempia tietoja omakotiasujista, jotka saavat lämmityskuluihinsa Kelan toimeentulotukea. Myös kirkon diakoniarahaston avustuksen saajista ja käyttökohteista, energiayhtiöiden energianeuvonnan asiakkaista sekä Takuusäätiön palveluiden käyttäjistä hankittiin opinnäytetyön aiheen puitteissa tarkempia tietoja.

Ensimmäinen yhteydenotto haastateltaviin tapahtui puhelimitse tai sähköpostitse. Kukaan ei kieltäytynyt haastattelusta, mutta muutamissa tapauksissa haastattelupyyntö ohjattiin organisaation sisällä toiselle henkilölle. Haastattelujen teemoiksi nostettiin seuraavia: energiaköyhyyden käsite ja sen tunnettuus, omakotiasukkaiden köyhyys, ympäristöystävällinen asuminen sekä tarjolla olevien tukitoimien kattavuus. Teemojen painotus vaihteli hieman haastateltavan henkilön asiantuntemuksen ja ammattiroolin perusteella.

5.3 Aineiston analyysi

Aineiston käsittelyssä käytettiin sisällön analyysia, jonka avulla aineistosta pyrittiin saamaan mahdollisimman systemaattinen ja kattava kuvaus. Tutkimuksen tavoite ja teoreettinen viitekehys muodostavat lähtökohdan sisältöluokkien määrittelylle ja valinnalle. Laadullisten aineistojen analyysia ei yleensä nähdä tutkimusprosessin viimeisenä vaiheena, koska laadullinen tutkimus on luonteeltaan syklistä ja aineiston analysointi alkaa jo aineiston keruun yhteydessä. Kvalitatiivisessa sisällön analyysissa luokittelukategoriat kehittyvät ja muuttuvat analyysiprosessin aikana ja mahdollisen lisäaineiston keruun myötä. Analyysiprosessi on luonteeltaan systemaattista ja koko aineiston kattavaa, muttei jäykkä ja etukäteen määriteltyjä luokitusluokkia tiukasti noudattavaa. Uusia analyysiluokkia voi syntyä analyysin edetessä ja vuorovaikutuksessa aineiston keruun kanssa. Luokittelun toteuttaminen perustuu vertailuun. Vertailua ja vastakkainasettelua käytetään koko analyysin ajan aineiston luokittelussa kategorioihin (Eskola & Suoranta 1998, 57).

Analysointimenetelmistä valittiin teoriaohjaava analyysi eli aineiston analysointitapa, jossa teoria toimii analyysin apuna, mutta ei suoraan pohjaudu teoriaan. Analyysi ei siis ole tiettyä teoriaa testaava vaikka toimiikin sen apuna. Teoriaohjaavassa analyysissä tutkittava ilmiö määritellään käsitteenä siten, että se on vapaata tutkittavasta ilmiöstä aiemmin tiedettyyn tietoon nähden (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109-111).

Laadullista aineistoa analysoitaessa saadaan uutta tietoa tutkittavasta aiheesta, mikä taas nostaa esiin uusia kysymyksiä. Usein myös sellaisia, joita tutkija ei ole osannut huomioidakaan ennen aineistoon perehtymistään. Aineistoa kerätessä, luettaessa ja analysoitaessa siitä tulee löytää mahdollisimman paljon epäjohdonmukaisilta vaikuttavista seikoista, jotta tutkittavaan ilmiöön saadaan mahdollisimman paljon tarkastelunäkökulmia (Alasuutari 2011, 217).

Työn eettisyyttä ja luotettavuutta varmistettiin kertomalla haastateltaville henkilöille kerrottiin miksi ja mitä varten heitä haastateltiin. Asiakaspalvelutyötä tekevien kohdalla asiakkaiden henkilötietoja tai muita tunnistettavia tietoja ei käsitelty haastatteluissa. Haastateltaville kerrottiin myös miten haastatteluaineistoa käsitellään. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan on koko prosessin ajan kiinnitettävä huomiota luotettavuuteen. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavat tutkija ja tutkijan taidot, aineiston laatu, aineiston analyysi ja tutkimustulosten esittäminen (Janhonen & Nikkonen 2003, 36).

6 Tutkimustulokset

Haastatteluiden, tilastomateriaalin ja muun kokoamani teoreettisen tiedon perusteella suomalaisten omakotiasujien energiaköyhyys on toistaiseksi melko tunnistamaton ongelma. Energiaköyhyys on käsitteenä tuntematon, vaikka asumiskustannusten nousu ja siitä etenkin pienituloisille aiheutuva haitta on tunnistettu ongelma. Energiaköyhyys on usein osa laajempaa köyhyysongelmaa, jota ei voida poistaa ainoastaan energiakuluja alentamalla. Julkinen ja kolmas sektori tarjoavat yleisesti kansalaisten köyhyyden varalle erilaisia tukitoimia, joita myös energiaköyhyyden riskiryhmiin kuuluvat jossain määrin hyödyntävät. Kaikki palvelut eivät tavoita oikeaa kohderyhmää eikä eri toimijoiden yhteistyö energiaköyhyyden

piteissa ole ongelman tunnistamattomuuden vuoksi kovinkaan tiivistä. Kertaluonteisiksi tarkoitettut tukitoimet kuten pienituloisten omakotiasujien lämmistyskulujen maksaminen toimeentulotuen avulla jäävät toisinaan pysyväisluonteisiksi ja ennemminkin ylläpitävät energiaköyhyyden ongelmaa kuin ratkaisevat sitä.

6.1 Energiaköyhyys käsitteenä

Asioista ei voida puhua ennen kuin niille on olemassa nimi. Tällä hetkellä suomalaisten omakotiasujien energiaköyhyys on käsitteenä tuntematon eikä sitä osata määritellä. Energiaköyhyyden aiheuttamat ongelmat kyllä tunnistetaan niitä kuvailtaessa, mutta käsite on outo ja sen määritelmä tuntematonta. Sama havainto tehtiin ASSIST-hankkeen tekemissä sidosryhmähaastatteluissa, joissa selvisi, että enemmistö haastatelluista ei ollut koskaan aiemmin kuullut energiaköyhyys-käsitteestä. Kuvailtaessa tilannetta, mitä energiaköyhyydellä tarkoitetaan, haastatellut kuitenkin tunnistivat tilanteita, joissa energiaköyhyyttä Suomessa esiintyy (Sahiluoma 2017, 13.).

ASSIST-hankkeen toimilla on kuitenkin jo nähtävissä olevaa vaikutusta, koska muun muassa Motivan energianeuvonnan ja Vanhustyön keskusliiton korjausneuvonnan aiempi tieto energiaköyhyys-käsitteestä oli tullut nimenomaan hankkeen myötä. ASSIST-hankkeen Suomen hankevastaava Olli Soppela (2018) toi esiin, ettei energiaköyhyys-käsitettä kannata käyttää toistaiseksi ilman sen tarkoituksen avaamista.

Euroopan maihin verrattuna Suomen energiaköyhyys on minimaalisella tasolla: sen lasketaan Eurostatin tilastojen mukaan koskettavan vain noin kahta prosenttia väestöstä. Energiaköyhyys nähdään meillä usein osana laajempaa huono-osaisuutta ja sen katsotaan kuuluvaksi laajempaan köyhyysongelmaan. Esimerkiksi kirkon diakoniarahaston avustuksensaajat ovat pääosin vähävaraisia ja syrjäytymisuhan alla eläviä kansalaisia, joille köyhyys on arkipäivää. He voivat saada rahastosta taloudellista avustusta asumiskuluihinsa kuten energialaskuihin, koska niiden katsotaan olevan osa normaaleja elämisen kustannuksia. Samaan tavoitteeseen, köyhyyden haittojen vähentämiseen, perustuu myös muun muassa sosiaalietuuksien

maksaminen. Köyhyyttä edistävien tekijöiden johdonmukaisempi tunnistaminen edistäisi ongelman tehokkaampaa poistamista. Energiaköyhyyden osalta merkittävää parannusta voidaan saada, kun suomalaisen energiaköyhyyden määritelmä on selkeämpi (Sahiluoma 2017, 13.) ja kohderyhmän parissa työskentelevät tunnistavat ongelman paremmin, ovat verkostoituneet muiden toimijoiden kanssa ja osaavat siten ohjata asiakkaita oikean palvelun ja tuen pariin.

6.2 Ympäristöystävällinen asuminen

Energiaköyhyyden riskiryhmiin kuuluvilla omakoti-kotitalouksilla on usein akuutempia ongelmia kuin ympäristön hyvinvointi. Vaikka toiveena olisikin parantaa talon energiatehokkuutta ja esimerkiksi vaihtaa lämmitysjärjestelmä ekologisemmaksi, eivät varallisuus ja muut käytettävissä olevat resurssit tue tavoitetta.

Maksuttomat korjaus- ja energianeuvontapalvelut mahdollistavat tiedonsaannin ympäristöystävällisistä asumismahdollisuuksista sekä tarjoavat tietoa energian säästämisen mahdollisuuksista. Omakotiasujilla on muiden asumismuotojen edustajiin verrattuna suuri mahdollisuus itse vaikuttaa talonsa lämmitysjärjestelmään ja energiatehokkuuteen -suurimmat säästöt saadaan energiakorjauksilla (Nissinen ym. 2012a).

Vanhustyön keskusliiton korjausneuvonnassa huomioidaan aina asiakkaille suunniteltujen remontointiratkaisujen ympäristöystävällisyys. Mikäli asiakkaan lämmitysjärjestelmää uusitaan, on lämpöpumppu usein järkevin vaihtoehto. Esimerkiksi öljylämmitykseen verrattuna se on paitsi ympäristöystävällinen myös investointi- ja käyttökustannuksiltaan edullinen.

Vanhojen öljy- ja sähkölämmitteisten omakotitalojen lämmitysjärjestelmiä uusimalla ja energiatehokkuutta parantamalla voidaan edistää ympäristöystävällisempää asumista. Haastattelujen perusteella asenteellisia esteitä ympäristöystävällisempien lämmitysjärjestelmien lisäämiseksi ei havaittu minkään tahon suunnalta. Omakotiasujien ikääntymineenkään ei vaikuta olevan esteenä, koska myös suurella osalla Vanhustyön keskusliiton korjausneuvonnan asiakkaista on kiinnostusta lämpöpumppujen avulla tuotettuun energiaan (Leino 2018).

Sosiaalietuuksia maksettaessa ensisijaisena tavoitteena on turvata kansalaisten toimeentulo. Omakotiasukkaiden lämmityskuluja korvattaessa ei ole väliä miten taloa lämmitetään eikä etuuksien maksamiseksi ole asetettu velvoitteita parantaa asunnon energiatehokkuutta.

6.3 Omakotiasukkaiden köyhyys

Pienituloisten omakotiasukkaiden varallisuus näyttäytyy ongelmallisena erityisesti haja-asutusalueilla vanhemmissa omakotitaloissa asuvien kohdalla. Tämän hetken korjausavustuksille asetettujen kriteereiden perusteella kotitalouksien varallisuus (omakotitalon ja tontin omistaminen) saattaa estää ARA:n korjausavustuksen saamisen. Pieni eläke tai muuten vähäinen toimeentulo estävät kuitenkin arjen sujumisen ja asuintilojen riittävän lämmityksen. Taloa ei välttämättä saa myytyä, jos alueella ei ole riittävästi elinvoimaa kuten työpaikkoja ja palveluita.

Esimerkiksi lämpöpumppujen avulla tuotetun lämmitysenergian käyttökulut ovat usein pienempiä kuin fossiilisia polttoaineita käytettäessä, mutta alkuinvestointi on korkea. Rahoituselementtien puute on olennainen ongelma asian ratkaisussa.

Nykyisin käytössä oleva ARA:n korjausavustus kohdentuu ikääntyneille ja vammaisille, mutta heillekin asetetut kriteerit rajaavat suuren osan kohderyhmästä avustuksen ulkopuolelle joko kotitalouden varallisuuden tai omavastuuosuuden rahoituksen puuttumisen vuoksi. Asumiskustannusten noustessa maksuvaikeuksia katetaan sosiaalietuuksilla, erityisesti asumis- ja toimeentulotuella.

Energiaköyhyyden ongelmaa ratkaistaessa pitäisi tukea asumiskustannusten vähentämistä eikä yhä kalliimmaksi nousevien energiakustannusten maksamista sosiaalietuuksilla. Osa omakoti-kotitalouksista sai sekä vuonna 2017 että vuonna 2018 lämmityskulujensa kattamiseen toimeentulotukea vuoden jokaisena kuukautena. Tämän lisäksi samat kotitaloudet ovat mahdollisesti saaneet asumismenoihinsa myös asumistukea. Kasvaneista energiakuluista johtuvaa ongelmaa ei ratkaista vaan ennemminkin ylläpidetään etuuksia maksamalla. Oja ym. (2013, 39) pitävät huomattavana rakenteellisena ongelmana, ettei nykyisenkaltainen tukijärjestelmä kannusta energiatehokkuuden lisäämiseen. Tukijärjestelmiin suunnattavat euromäärät kasvavat jatkuvasti, koska energian hinnan noustessa

kotitalouksien tuen tarve säilyy ja yhä useampi uusi kotitalous tarvitsee tukea asumiskustannuksiinsa. Lämmityskuluja paikkaaviin sosiaalietuuksiin käytettävän summan voisi kohdentaa energiatehokkuuden parantamiseen ja siten ainakin osittain poistaa ulkopuolisen taloudellisen tuen tarvetta.

6.4 Tavoittavatko tukitoimet?

Vanhustyön keskusliiton korjausneuvontapalvelussa tiedostetaan, ettei palvelu tavoita kaikkein heikoimmassa olevia kuluttajia (Laakso 2019 & Leino 2018). Sama ongelma on tiedostettu myös muiden energiaköyhyyden riskiryhmille palveluja tarjoavien toimijoiden keskuudessa. Kirkon diakoniarahastosta avustusta hakevat ovat pääosin yli 50-vuotiaita. Nuoria hakijoita on huomattavasti vähemmän. Motivan energianeuvonnan omakotiasukas-asiakkaista suurella osalla on riittävästi varallisuutta kustantaa itse talonsa energiatehokkuutta parantavat toimenpiteet. Motivan energianeuvonnan viestintäpäällikölle Leila Timoselle (2019) energiaköyhyys on käsitteenä tuttu ASSIST -hankkeen myötä, mutta Motivan neuvontapalvelussa aiheesta ei juurikaan kysytä.

Vanhustyön keskusliiton korjausneuvonnan asiakkaat ovat päätyneet palvelun piiriin suurelta osin kunnan kotipalvelun tai muun toimijan ohjaamina (Laakso 2019). Tämä edellyttää, että asiakas on jo jonkin palvelun piirissä. Syrjäytymisuhan alla elävät, energiaköyhyyden riskiryhmiin kuuluvat eivät aina ole.

Omakotiasujat eivät ole monessakaan palvelussa erillinen kohderyhmä vaan osa kokonaisuutta. Toimeentulo-ongelmiinsa apua hakevien Takuusäätiön asiakkaiden tai kuntien tarjoaman sosiaalisen luototuksen kohdilla ei erikseen kartoiteta asumismuotoa. Siksikin omakotiasukkaiden energiaköyhyyden tunnistaminen on vaikeaa. Myöskään Kelan toimeentulotukitilastoista ei voida tunnistaa yksittäisiä henkilöitä tai kotitalouksia. Kelalla ei ole oikeuksia luovuttaa etuuksia saavien yhteystietoja muuta kuin laissa määriteltyihin viranomaistarkoituksiin (Kemppinen 2019). Tällä hetkellä energiaköyhyyden poistamiseksi ei ole olemassa lakeja, joihin olisi kirjattu viranomaisten suorittamia toimenpiteitä.

Pohjoismaisen hyvinvointivaltion tavoitteena on tasata kansalaisten tuloeroja. Pienituloisten tukemiseksi on tarjolla sekä julkisen sektorin että järjestöjen tarjoamia

tukitoimia. Eri asia on miten hyvin tukitoimet purevat ja tavoittavat köyhät. Erillisiä, nimenomaan energiaköyhyyteen kohdennettuja toimia ei ole tarjolla (Sahiluoma 2017, 11). Mutta koska esimerkiksi asumisen kustannuksia tuetaan, ei erillisten tukitoimien kehittäminen ole ensisijaisen tärkeää. Olemassa olevien toimijoiden yhteistyötä ja energiaköyhyyteen liittyvää osaamista kehittämällä saavutetaan myös merkittäviä parannuksia riskiryhmien tilanteeseen.

7 Johtopäätökset

Tavoitteena oli kartoittaa miten hyvin energiaköyhyyden riskiryhmien parissa työskentelevät ammattilaiset tunnistavat suomalaisten omakotiasukkaiden kohtaamaa energiaköyhyyttä sekä millaisin tukitoimin siihen tällä hetkellä vastataan ja tavoittavatko tarjolla olevat tukitoimet energiaköyhyyden riskiryhmiä sekä tunnistetaanko heidät asiakkaiden joukosta. Tavoitteena oli myös arvioida ovatko olemassa olevat taloudelliset ja muut tukitoimet luonteeltaan energiaköyhyyden ongelmaa ratkaisevia vai ennemminkin ylläpitäviä.

Aineistosta nousi selkeästi esiin, että energiaköyhyyden tunnistamiseksi tarvitaan lisää tietoa ja osaamista sekä tukitoimia, joiden avulla ongelmaa voidaan vähentää sen ylläpitämisen sijaan. Energiaköyhyyden parempaan tunnistamiseen on saatavilla parannusta jo kuluvan vuoden aikana, kun VaasETT:n koordinoima energiaköyhyyden tunnistamiseen ja ratkaisuihin keskittyvä ASSIST -hanke alkaa kouluttamaan energiatuutoreita tunnistamaan ja puuttamaan energiaköyhyyden ongelmaan osana omaa työtään. Koulutusta järjestetään energiaköyhyyden parissa työskenteleville toimijoille, kuten energia- ja korjausneuvojille, sosiaalialan oppilaitoksille, kunnille ja järjestöille. Koulutusta tullaan järjestämään mahdollisesti myös kuluttajille vertaistuen mahdollistamiseksi. Hankkeessa myös jatketaan työtä suomalaisten energiaköyhyyden riskiryhmien tarkemmaksi määrittelemiseksi ja luodaan neuvontapalveluille uusia toimintamuotoja. Hankkeen tavoitteena on myös levittää koulutusmateriaalia mahdollisimman monelle energia- ja korjausneuvontaa toteuttavalle taholle Suomessa, jotta projektin aikana tehdyt materiaalit tulevat hyötykäyttöön myös projektin päättymisen jälkeen (ASSIST 2gether 2017, 154).

Suomen valtio ja useat muut toimijat tarjoavat tukea ja palveluita köyhyyttä ja taloudellisia ongelmia kohdanneiden kansalaisten tueksi. Sosiaalietuuksilla voidaan kattaa kalliita asumiskuluja, mutta pysyviä ratkaisuja energiaköyhyyden poistamiseksi sillä ei tällä hetkellä saada aikaan. Aiemmin käytössä ollut kotitalouksille suunnattu energia-avustus poistettiin säästösyistä vuoden 2017 alusta lähtien. Sen uudelleen käyttöönottamisella voitaisiin ratkaista osittain pienituloisten omakotiasukkaiden energiaremonttien kustannuksia. Sekä sosiaalietuuksien että ympäristöystävällisempään energiantuotantoon kannustavan energia-avustuksen tulisi olla energiaköyhyyden riskiä poistavia eikä ylläpitäviä kuten tällä hetkellä joissain tapauksissa on.

Omakoti-kotitalouden sähkö- tai öljylämmityksestä yhden vuoden aikana aiheutuvien lämmityskulujen kattamiseen käytetty toimeentulotuki (esimerkiksi 12 x 200 €) voitaisiin käyttää esimerkiksi lämpöpumppuinvestointiin. ARA:n käyttämättä jääneet ikääntyneiden ja vammaisten korjausavustuksiin kohdennetut varat voitaisiin käyttää nykyistä laajemman kohderyhmän energiaremontteihin. Näin saataisiin paitsi lisättyä omakotitalojen energiatehokkuutta myös vähennettyä jatkuvien tukien maksamisen tarvetta. Tällä hetkellä käytössä olevia taloudellisia ja muita tukitoimia ei aina ole kohdennettu kannustamaan omakotiasukkaita lisäämään talojensa energiatehokkuutta, vaan ne valitettavasti myös mahdollistavat ongelmallisen tilanteen ylläpidon.

Suomessa sosiaali- ja energiapolitiikkaa hoidetaan pääosin toisistaan erillään eikä energiakysymystä ole toistaiseksi nostettu laajaan keskusteluun suomalaisesta köyhyydestä keskusteltaessa. Esimerkiksi Iso-Britanniassa energiaköyhyyden vähentäminen on vakavasti otettava poliittinen tavoite ja se nähdään merkittävänä eriarvoisuuskysymyksenä. Toisaalta Suomen johdonmukainen energiatehokkuuspolitiikka edistää innovaatioita ja teknistä kehitystä paremmin kuin Britannian politiikka ja saavuttanee siten parempia tuloksia myös energiaköyhyyden ratkaisuisissa (Annual Fuel Poverty Statistics Report 2018, 75). Lisäksi suomalaisen yhteiskuntarakenteen kantavia periaatteita on tuloeroja tasaava hyvinvointipolitiikka, jonka ansiosta jokaisen kansalaisen on mahdollista asua inhimillisissä oloissa.

Energiaköyhyyden laajenemista voidaan hillitä myös pyrkimällä vaikuttamaan kasvaviin energiakustannuksiin. Suomalaisten omakotiasukkaiden kohdalla energian nouseva hinta ei kuitenkaan ole ainoa tekijä energiaköyhyyden syntymisessä; riskiryhmiin kuuluvilla omakotiasukkailla on usein monia muitakin ongelmia elämässään. Hyvinvointivaltion koneisto on monimutkainen ja sisältää myös rakenteita, joiden avulla ylläpidetään köyhyyttä ja huono-osaisuutta.

8 Pohdinta

Ympäristön ja kansalaisten hyvinvointi on jatkuvasti esillä, mutta toistaiseksi niistä keskustellaan harvoin yhdessä. Sosiaaliturvasta pyritään rakentamaan kansalaisia aktivoivaa ja kannustavaa -miksi ei samalla tavoitteena olisi myös ympäristön hyvinvointi? Suomalaisten omakotitalojen energiatehokkuutta parantamalla ei ratkaista ilmaston lämpenemistä, mutta jos lämmityskuluihin toimeentulotukea saavat omakoti-kotitaloudet veloitettaisiin parantamaan talonsa energiatehokkuutta, saataisiin sillä aikaan edes pientä parannusta ja ennen kaikkea tehokkaampaa käyttöä sosiaalietuuksille.

Sosiaaliturvan uudistaminen ei ole yksinkertaista. Energiaköyhyyden riskiryhmiin kuuluvat omakotiasujat ovat marginaaliryhmä, joten jos asiaa tarkastellaan ainoastaan heidän kannaltaan, on kyseessä pienen ryhmän edunvalvonta. Sen sijaan jos esimerkiksi korjausavustusten ja sosiaalietuuksien kohdentamisella tavoitellaan yleisesti energiatehokkaampaa asumista, on tilanne toinen. Omakotiasukkaiden energiaköyhyyden tukitoimien kehittäminen ja korjausavustusten sekä sosiaalietuuksien tehokkaampi kohdentaminen tulisikin nähdä laajemmin sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti vaikuttavina toimenpiteinä.

Järjestöjen ja muiden ei-julkisten toimijoiden palveluissa omakotiasukkaiden energiaköyhyyden tunnistaminen ei välttämättä tuo taloudellisia säästöjä, mutta yksilöiden ja kotitalouksien kannalta paremmin kohdennettua palvelua.

Omakotiasumisen kustannukset ovat viime vuosien aikana jatkuvasti kasvaneet johtuen pitkälti energian hinnan noususta. Samaan aikaan aiemmin käytössä ollut kotitalouksille suunnattu energia-avustus on poistettu käytöstä ja ARA:n ikääntyneiden ja vammaisten korjausavustukseen kohdistettuja resursseja

pienennetty siten, että hakemusten käsittelyn viivästymisen vuoksi avustuksiin vuosittain varattuja rahoja ei ehditä jakamaan. Omakotiliiton edunvalvontatyölle selvitys omakotiasukkaiden energiaköyhyydestä tarjoaa ajankohtaista tietoa tilanteesta ja myös pohjaa jatkoselvityksiä ja vaikuttamistoimenpiteitä varten.

Aiempaa tietoa suomalaisesta energiaköyhyydestä on toistaiseksi saatavilla melko vähän. Muualla tehtyjä tutkimuksia ja kartoituksia voidaan hyödyntää ongelman kuvaamisessa, mutta jo Euroopan sisällä ympäristö- ja ilmasto-olosuhteet vaihtelevat. Myös rakennuskanta ja lämmitystarpeet vaihtelevat eri alueilla. Kaikkialla ei myöskään ole yhtä paljon pientaloja kuin Suomessa. Lisäksi maamme kattavat sosiaalietuudet mahdollistavat asumisen, vaikka tulojen ja menojen suhde olennaisesti muuttuukin. Systemaattisempi kansainvälinen vertailu energiaköyhyyden tunnistamiseksi ja ratkaisuksi tehdyistä toimenpiteistä olisi alueellisista eroista huolimatta kiinnostavaa, koska mahdollisia Suomen oloihin sovellettavia ratkaisuja voisi löytyä enemmänkin.

Suomalaisten omakotiasukkaiden energiaköyhyys on ilmiönä uusi ja marginaalinen. Sitä ei tunneta tai tunnisteta toistaiseksi edes kohderyhmän parissa työskentelevien keskuudessa kovinkaan hyvin. Uusia ilmiöitä tarkasteltaessa ja niihin ratkaisuja etsittäessä syntyy mahdollisuuksia uudennaisille ratkaisuille. Energia- ja sosiaalipoliittisten kysymysten tarkastelu edellyttää molempien sektoreiden tuntemusta ja uudenlaista asiantuntijuutta, jossa sosiaalinen, taloudellinen ja ekologinen näkökulma ovat vahvasti läsnä.

Energiaköyhyyden riskiryhmillä on asumiskustannusten useita muitakin haasteita elämässään. Useiden päivittäisestä toimeentulosta kamppailevien kotitalouksien ensisijaisena tavoitteena ei ole ympäristön hyvinvointi, koska arjesta selviytyminen vie voimavaroja. Toiveikkaasti ajatellen, köyhyys voidaan nähdä ekologiselta kannalta positiivisena seikkana kuten eräs haastatelluista (Nykänen 2019) sarkastisesti toteaa:

”Lopulta kaikki joutuvat ilmaston takia luopumaan monesta asiasta, minä osaan sen jo. Me köyhät olemme tottuneet asioihin, jotka eivät maksa. Ne ovat myös merkityksellisiä, kuten luonnossa liikkuminen. Ajattelen usein, että useimpien ihmisten pitäisi lopettaa turha kuluttaminen ja elää kuten me.”

Lähteet

Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Alueiden komitean lausunto aiheesta kohtuuhintaista energiaa kaikille. Euroopan unionin virallinen lehti. 2014/C 174/04. Viitattu 30.12.2018. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013IR8068&from=FI>

Annual Fuel Poverty Statistics Report 2018 (2016 data). Department of Business, Energy and Industrial Strategy. England. Viitattu 24.1.2019. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/719106/Fuel_Poverty_Statistics_Report_2018.pdf

ARAn korjausavustusjärjestelmän muutokset 1.1.2017. 2016. Viitattu 15.1.2019. [http://www.ara.fi/fi-FI/Lainat_ja_avustukset/Korjausavustukset/Korjausavustusjarjestelman_muutokset_112\(43526\)](http://www.ara.fi/fi-FI/Lainat_ja_avustukset/Korjausavustukset/Korjausavustusjarjestelman_muutokset_112(43526))

ASSIST 2gether. D2.5 Vulnerable Consumers and Fuel Poverty Report. 2017. Viitattu 19.12.2018. https://www.assist2gether.eu/documenti/risultati/d2_5_vulnerable_consumers_and_fuel_poverty_report_final_201805151.pdf

Asumistuet. Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 2.3.2018. <http://stm.fi/asumistuet>

Asunnot ja asuinolot tilasto. 2009. Suomen virallinen tilasto (SVT). ISSN=1798-6745. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 4.3.2018. <http://www.stat.fi/til/asas/uut.html>

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Heiskanen E., Perrels A., Nissinen A., Berghäll E., Liesimaa V., Mattinen M. 2012. Ohjauskeinoja asumisen, henkilöliikenteen ja ruoan ilmastovaikutusten hillintään. Yksityiskohtaiset ohjauskeinokuvaukset. Suomen ympäristökeskuksen raportteja SYKERA 8/2012.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2011. Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus.

Häkkinen, H. & Kangas, H-L. 2012. Suomalaisen vaikuttavimmat ilmastoteot. WWF Suomen selvitys. Viitattu 2.1.2019. <https://wwf.fi/mediabank/1882.pdf>

Hölttä, H. 2019. Takuusäätiön vastaava asiantuntija. Energiaköyhyys ja omistusasuminen Takuusäätiön asiakkaiden keskuudessa. Sähköpostiviestit 7.1.2019 & 10.1.2019.

Isola, A-M., Larivaara, M. & Mikkonen, J. (toim.) 2007. Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Avain.

Isola, A-M., Turunen, E. & Hiilamo, H. 2016. Miten köyhät selviytyvät Suomessa? Yhteiskuntapolitiikka 81 (2016):2.

Janhonen, S. & Nikkonen, M. (toim.) 2003. Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. Juva: WSOY.

Joki, K. 2019. Vaasan Sähköverkko Oy:n asiakasneuvoja. Energianeuvonnan usein kysytyt kysymykset. Sähköpostiviesti 17.1.2019.

Järvinen, A., Pajunen, T., Saarinen, E. & Sironen, J. 2018. Köyhyysvahti. Suomen köyhyysraportti 2018. Suomen köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen verkosto EAPN-Fin. Viitattu 27.12.2018. <http://www.eapn.fi/wp-content/uploads/2018/10/Suomen-K%C3%B6yhyysvahti-2018.pdf>

Kemppinen, H. 2018. Omakotiasujien lämmityskustannuksiin myönnetty toimeentulotuki. Kelan tieto- ja viestintäyksikön pääsuunnittelija. Sähköpostiviesti 23.3.2018.

Kemppinen, H. 2019. Omakotiasujien lämmityskuluihin myönnetty toimeentulotuki vuonna 2018. Kelan tieto- ja viestintäyksikön pääsuunnittelija. Sähköpostiviesti 8.1.2019.

Kiinteistöjen hinnat 2018, 3. vuosineljännes. Suomen virallinen tilasto (SVT). ISSN=1799-456X. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 27.12.2018. <http://www.stat.fi/til/kihi/2018/03/>

Kirkon diakoniarahasto. 2019. Viitattu 15.1.2019. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content357943>

Kohonen, H-M. 2018. Tilastotietoa vanhojen omakotitalojen kauppahinnoista. Maanmittauslaitoksen toimitusinsinööri. Sähköpostiviesti 2.2.2018.

Korjausavustus 2018. Ikääntyneiden ja vammaisten henkilöiden asuntojen korjaamiseen. Hakuohje. ARA Asumisen rahoittamis- ja kehittämiskeskus. Viitattu 12.1.2019. [http://www.ara.fi/fi-FI/Lainat_ja_avustukset/Korjausavustukset/Korjausavustus_ikaantyneiden_ja_vammaisten_asuntoihin/Korjausavustus_ikaantyneiden_ja_vammaist\(1201\)](http://www.ara.fi/fi-FI/Lainat_ja_avustukset/Korjausavustukset/Korjausavustus_ikaantyneiden_ja_vammaisten_asuntoihin/Korjausavustus_ikaantyneiden_ja_vammaist(1201))

L 5.2.1999/132. Maankäyttö- ja rakennuslaki. Valtion säädöstietopankki Finlex. Viitattu 19.1.2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132#L1>

L 11.5.2007/571. Laki eläkkeensaajan asumistuesta. Valtion säädöstietopankki Finlex. Viitattu 12.3.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070571#L1>

L 14.11.2014/938. Laki yleisestä asumistuesta. Valtion säädöstietopankki Finlex. Viitattu 12.3.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140938>

L 20.12.2002/1133. Laki sosiaalisesta luototuksesta. Valtion säädöstietopankki Finlex. Viitattu 14.1.2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021133>

Laakso, J. 2019. Vanhustyön keskusliiton korjausneuvonnan vastaava. Haastattelu 18.1.2019.

Laihiala, T. 2018. Kokemuksia ja käsityksiä leipäjonoista. Huono-osaisuus, häpeä ja ansaitsevuus. Väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 163 University of Eastern Finland Kuopio.

Leino, N. 2018. Vanhustyön keskusliiton korjausneuvoja. Haastattelu 21.12.2018.

Maijala, J-P. 2018. Ympäristöministeriön yli-insinööri. Haastattelu 4.4.2018.

- Mattila, Y. (toim.) 2017. Toimeentuloturva. Finva. Neljäs painos.
- Miller, P. & Rose, N. 1997. Köyhiä ohjelmoimassa: köyhyyslaskelma ja asiantuntijatieto 111-149. Teoksessa Hänninen, S. & Karjalainen, J. (toim.) 1997. Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Tampere: Gaudeamus.
- Nykänen, A-S. 2019. Niukka elämä lyö maahan. Helsingin Sanomat 6.1.2019. Viitattu 6.1.2019. <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000005954997.html>
- Oikarinen, S. 2019. Kirkkohallituksen avustusvalmistelija. Haastattelu 15.1.2019.
- Oja, L., Vaahtera, A., Vehviläinen, I., Ahvenharju, S. & Hakala, L. 2013. Selvitys energiaköyhyydestä. Kotitalouksien energiakustannukset. Ympäristöministeriön raportteja 21/2013. Ympäristöministeriö, Helsinki. Viitattu 29.11.2017. [http://www.ym.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Julkaisut/YMra212013_Selvitys_energiakoyhydesta\(17083\)](http://www.ym.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Julkaisut/YMra212013_Selvitys_energiakoyhydesta(17083))
- Pantsu, P. 2019. Katso lista: Ottaako kuntasi käyttöön hulevesimaksun? 34 kuntaa laskuttaa jo. YLE 4.1.2019. Viitattu 5.1.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-9998438>
- Runsten, S., Berninger, K., Heljo, J., Sorvali, J., Kasanen, P., Vihola, J. & Uotila, U. 2015. Pienituloisen omistusasujan energiaköyhyys. Energiaköyhyyden jatkoselvitys liittyen asuntojen lämmitysremontteihin ja energiakuluihin. Ympäristöministeriön raportteja 6/2015. Viitattu 29.11.2017. http://www.ym.fi/fiFI/Ajankohtaista/Uutta_tietoa_energiakoyhydesta%2832589%29
- Sahiluoma, A. 2017. ASSIST toimet Suomessa. ASSIST-projektin raportti.
- Salo, M., Nissinen, A., Mattinen, M. & Manninen, K. 2017. Ilmastodieetti – mihin sen antamat ilmastopainot perustuvat? Suomen Ympäristökeskus. Viitattu 17.2.2018. https://beta.ilmastodieetti.fi/pdf/Ilmastodieetti_dokumentaatio_2017-10-13.pdf
- Salo, M., Nissinen, A., Mäenpää, I. & Heikkinen, M. 2016. Kulutuksen hiilijalanjäljen seurantaan tarvitaan. Tieto & Trendit 1/2016.
- Soppela, O. 2019. ASSIST -hanke, Suomen hankevastaava. Haastattelu 16.1.2019.
- Sosiaalinen luototus 2016 – Kuntakyselyn osaraportti. Terveystieteiden tutkimuslaitos. Tilastoraportti 31/2017. Viitattu 12.1.2019. <https://thl.fi/fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/aikuisten-sosiaalipalvelut/tilastokysely-kuntiin/sosiaalinen-luototus>
- Suomen Omakotiliitto ry:n kotisivut. 2018. Viitattu 29.12.2018. www.omakotiliitto.fi
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Asumisen energiankulutus. ISSN=2323-3273. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 6.1.2019. <http://www.stat.fi/til/asen/index.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Kiinteistöjen hinnat. ISSN=1799-456X. 3. Vuosineljännes 2018. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 16.12.2018. http://www.stat.fi/til/kihi/2018/03/kihi_2018_03_2018-12-04_tie_001_fi.html

Thomson, H., Snell, C. & Liddell, C. 2016. Fuel poverty in the European Union: a concept in need of definition? Viitattu 20.1.2019. <https://extra.shu.ac.uk/ppp-online/wp-content/uploads/2016/04/fuel-poverty-european-union.pdf>

Timonen, L. 2019. Motivan viestintäpäällikkö. Kuluttajien energianeuvonnan usein kysytyt kysymykset ja kysyjäprofiili. Pikaviestittelyä messengerillä 3.1.2019.

Toimeentulo. Sosiaali- ja terveysministeriön kotisivut. 2019. Viitattu 15.12.2019. <https://stm.fi/toimeentulo>

Toimeentulotuki. 2019. Kansaneläkelaitoksen kotisivut. Viitattu 9.1.2019. <https://www.kela.fi/toimeentulotuki>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

VaasaETT:n kotisivut. 2019. Viitattu 15.1.2019. <http://www.vaasaett.com/>

Vuori, L. 2018. Asumismenot 2018. Pellervon taloustutkimus. Viitattu 29.12.2018. https://www.omakotiliitto.fi/files/3272/Asumismenot_2018_PTT.pdf

Yleinen asumistuki. 2019. Kansaneläkelaitoksen kotisivut. Viitattu 9.1.2019. <https://www.kela.fi/yleinen-asumistuki?inheritRedirect=true>

Liitteet

Liite 1. Haastattelujen teemat

Energiaköyhyys käsitteenä

Oletteko aiemmin kuulleet energiaköyhyys-käsitteestä? Jos, niin millaisessa yhteydessä?

Jos asiakkaalla on toistuvasti ongelmia selviytyä kohonneista sähkö- ja lämmityslaskuistaan, millaista apua/tukea/ohjausta hän saa?

Omakotiasukkaiden köyhyys

Millaisia taustatietoja keräätte palvelunne käyttäjistä: ikä, sukupuoli, asumismuoto...?

Jos, niin kuinka suuri osa on omakotiasukkaita?

Eroavatko omakotiasukkaiden tarpeet palvelunne muun asiakaskunnan tarpeista?

Vaikuttaako kiinteistön (ja tontin) omistaminen tai muu varallisuus myöntämiinne etuuksiin?

Ympäristöystävällinen asuminen

Millä tavoin ekologinen energiantuotanto nousee palvelutilanteissa esiin?

Millaisia energian tuotantoa, säästöä, lämmitysjärjestelmän uusimista tai muita energiatehokkuuden parantamista koskevia kysymyksiä asiakkaat esittävät?

Kuinka paljon kysymykset koskevat lämmitys- ja käyttösähkön tai muuten energiansäästön mahdollisuuksia?

Tarjolla olevien tukitoimien tavoittavuus

Millaisissa asioissa tarjoamaanne palveluun otetaan yhteyttä?

Kenelle palvelunne on suunnattu?

Millä tavoin asiakkaat ovat ohjautuneet palvelunne piiriin?

Tavoittaako palvelunne oikean kohderyhmän?